

Crnogorski glasnik

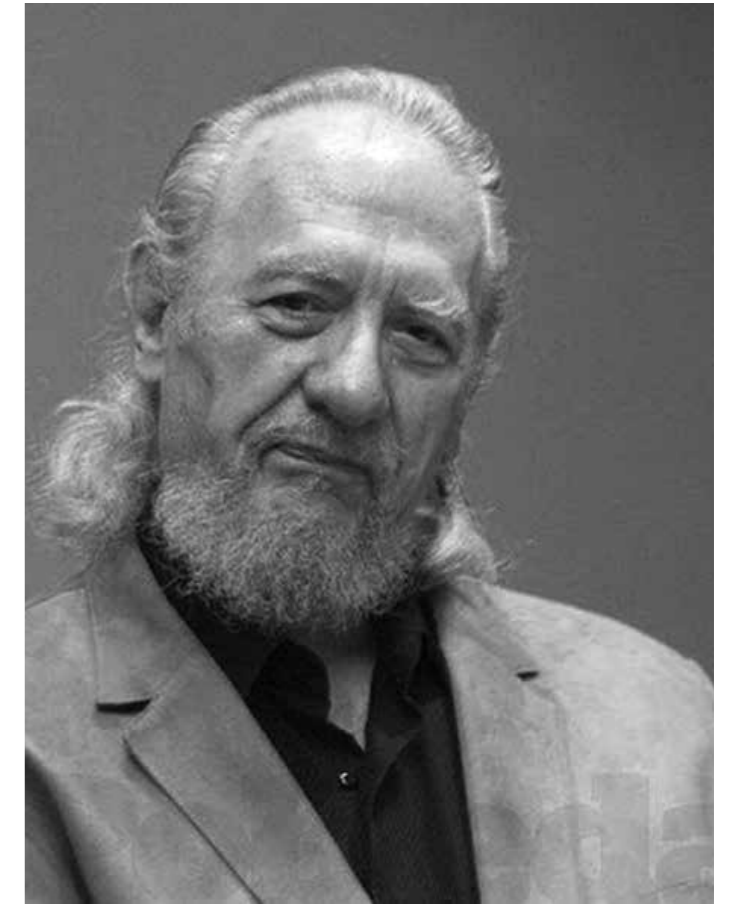
GODINA XXI. _ BROJ 127. _ SIJEČANJ-VELJAČA / JANUAR-FEBRUAR _ 2021.

In memoriam:
Milan Bandić
1955. – 2021.

Milan Bandić, gradonačelnik Zagreba i prijatelj Crnogoraca
1955. - 2021.

DE JE ŠTO

IN MEMORIAM	Bukvari Steve Čuturila	17
In memoriam: Milan Bandić	4 Dušan Vukotić - Zaboravljeni vizionar dio II.	21
In memoriam: Jevrem Brković	6 ISTORIJA GRADITELJSTVA NA TLU CRNE GORE	
In memoriam: Mirko Ivanović	8 Jedinstveni sklad arhitekture pejzaža i tradicije	26
DOGODILO SE	KOMENTAR	
Medova i Mojkovac	9 Okupacija po dubini	28
Učestali napadi na crnogorske intelektualce	10 PRILOG	
KULTURA I UMJETNOST	Memoari - dio 4.	30
Šednik četvrtkom u organizaciji Matice crnogorske	11 Zapisano je	34
Manipulacija	12 CRNOGORSKA TRPEZA	
Najbolje su ljubavi one neostvarene	15 Ukusi Crne Gore	46

Izdavači: NACIONALNA ZAJEDNICA CRNOGORACA HRVATSKE I VIJEĆE CRNOGORSKE NACIONALNE MANJINE GRADA ZAGREBA, Zagreb, Trnjanska c. 35, Tel./Fax: 01/6197 078, 01/6314 264, E-mail: vijececm@net.amis.hr, drustvo.montenegro@zg.ht.hr, Internet adresa: www.vijece-crnogoraca-zagreb.hr

* Za izdavače: Danilo Ivezić i Dušan Mišković * Glavni i odgovorni urednik: Maša Savićević * Redakcija: Milanka Bulatović, Danilo Ivezić, Nikola Čulić, Jovan Abramović, Dušica Malada, Dušan Roganović * Grafička priprema i tisak: Skaner studio d.o.o. * Rukopisi se ne vraćaju * Naklada /Tiraža 1000
Glasilo je, putem Savjeta za nacionalne manjine, financirano iz državnog proračuna RH, putem Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, iz proračuna Grada Zagreba i putem predstavnice crnogorske nacionalne manjine u Zagrebačkoj županiji iz proračuna Zagrebačke županije. Pozivamo Crnogorce, Crnogorce i sve prijatelje da svojim sugestijama, prijedlozima i prilozima pomognu redakciji "Glasnika" na poboljšanju i daljnjem izlaženju lista. Tekstovi nijesu lektorisani te se izvinjavamo autorima i čitaocima.

IN MEMORIAM: MILAN BANDIĆ (1955. - 2021.)

Tekst: Dimitrije Popović

Vijest o iznenadnoj smrti Milana Bandića gradonačelnika Grada Zagreba pogodila je sve nas koji smo ga poznavali i s njim surađivali. Bio je iskren i dokazan prijatelj Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske. Odnos Milana Bandića prema Zajednici nadilazio onaj protokolarni okvir koji funkcija gradonačelnika podrazumijeva u suradnji sa sličnim zajednicama koje djeluju u glavnom gradu Hrvatske. On je građen kroz duhu i uspješnu suradnju. U nizu vrijednih kulturnih projekata stvarala se bliskost, posebno uz činjenicu što su rezultati te suradnje bili uvijek na obostrano zadovoljstvo i dobijali zvanična priznanja na državnoj razini.

Gradonačelnikova poslovična energija koja mu je omogućavala da od jutro do noći bude u funkciji grada i njegovih potreba, od asfaltiranja kakvog makadama negdje na periferiji metropole do izgradnje novih bolničkih odjela za suvremene potrebe zdravstva, od pokroviteljstva raznih manifestacija do suradnje na razini gradova u zemlji i inozemstvu, pokazuje koliki je bio opseg njegovih aktivnosti.

Na Lučindanskim susretima, kulturnoj manifestaciji na kojoj Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske svake godine u Zagrebu ugošćuje jedan od crnogorskih gradova s bogatim programom kojim se afirmira crnogorska kultura i običaji u njihovoj specifičnoj raznolikosti, kao pokrovitelj ove značajne manifestacije, u pozdravnim govorima, gradonačelnik Bandić je uvijek isticao

važnost ovakvih reprezentativnih događanja. Znao je koliko kultura znači u obogaćivanju različitosti, koliko je važan čimbenik u povezivanju i izgradnji međudržavnih odnosa što se godinama pokazuje i potvrđuje u dobrosusjedskim odnosima Hrvatske i Crne Gore. Žao mi je da se zbog objektivnih problema koje je donijela pandemija coronavirusa, nije moglo realizirati dogovoreno gostovanje Zagrebačke filharmonije na Cetinju u ljeto 2020. godine. Kao pokrovitelj tog gostovanja bilo je planirano da gradonačelnik Bandić posjeti Cetinje i Podgoricu. U šali je znao reći „da konačno vidim i moje Bandiće“ (selo u blizini Podgorice). Također, iste 2020. godine Cetinje je trebalo biti grad gost na Lučindanskom susretima, koji zbog spomenutih razloga nisu održani.

S gradonačelnikom Bandićem sam imao prisan odnos. Bilo mi je čast i zadovoljstvo što je uvijek nalazio vremena da prisustvuje otvorenjima mojih izložbi ili promocijama knjiga. U prigodnom bi govoru uvijek naglasio prijateljstvo s Crnogorcima koji su u Zagrebu ostali živjeti i u tom gradu ostvarivali profesionalnu karijeru. Imao sam čast da mi gradonačelnik Bandić uruči 2017. godine Nagradu Grada Zagreba za doprinos u likovnoj umjetnosti. Posljednji smo se put vidjeli na mojoj izložbi u prosincu 2019. godine u studiju Moderne Galerije Josip Račić u Zagrebu. Izložba je bila posvećena petstogodišnjici od smrti Leonarda da Vincija. Gradonačelnik Bandić je otvorio izložbu i kao uvijek u

takvim prigodama, s pažnjom i manirom prvog čovjeka grada mojoj supruzi Jagodi predao buket cvijeća a meni odabrano vino. Predajući mi luksuzno upakiran poklon u žamoru mnogobrojne publike u galeriji uspio sam čuti gradonačelnikove riječi "Vidjet ćeš, nije gore od vranca", aludirajući na kvalitetno, čuveno crnogorsko crno vino. U našoj suradnji ostao je jedan nedovršen projekt po kojemu se na jednoj javnoj površini u Zagrebu trebala postaviti moja skulptura. Gradonačelnik Milan Bandić je bio osoba istinski posvećena gradu kojeg je vodio dvadeset godina.

Neprimjerene kritike koje su se mogle čuti još dok njegovo tijelo nije bilo položeno u grobnicu, te indiskretni komentari na njegov privatni život i rad pokazivali su nervoznu netoleranciju za onu neophodnu dozu suzdržanosti uobičajenu u takvim trenucima žalovanja. Zaboravljalo se da je Milan Bandić na mjesto gradonačelnika grada Zagreba uvijek dolazio voljom birača. Jedan od ciničnih komentara glasilo je da je Bandić ipak umro kao gradonačelnik. Aludiralo se istovremeno na njegovu nerealnu želju da osvoji još jedan mandat odnosno da će sasvim sigurno izgubiti nove izbore. Kao da ga je iznenadna smrt spasila tereta mogućeg poraza. Ovako će, smatraju ostati upamćen kao dugogodišnji neporaženi gradonačelnik Zagreba.

Nažalost smrt mu nije omogućila da uđe u još jednu borbu za mjesto prvog čovjeka grada. Ovako, voljom sudbine ostaje sjećanje na čovjeka koji je svojom ambicijom i energijom pokazao kako se u potpunosti daje

gradu u kojem je živio i kojeg je živio sa svim njegovim kroničnim ili akutnim problemima.

Projekcija portreta gradonačelnika Milana Bandića na slapovima kontroverznih fontana simbolički je pokazala puno više od onoga što fontane gradu znače. Pokazala je kako je voda izvor života, kako život isto tako protiče kao voda i kako samo radom, stvaranjem i svesrdnim zalaganjem ne štedeći energiju, čovjek ulaže sebe u život osmišljavajući ga, te tako kroz svoje djelo ostavlja generacijama vrednovanje učinjenog. Ono što je neupitno jest da je za svoga dugog vođenja grada Zagreba Milan Bandić puno dobrog uradio za hrvatsku metropolu.

Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske izgubila je dobrog čovjeka i dragog prijatelja. Sjećat ćemo ga se s dubokim poštovanjem i zahvalnošću.

IN MEMORIAM: JEVREM BRKOVIĆ (1933. - 2021.)

Tekst: Dimitrije Popović

Poznati književnik i jedan od najboljih crnogorskih pjesnika 20. vijeka Jevrem Brković umro je 24. 1. 2021. u 88. godini.

Vijest o smrti dragog prijatelja i velikog pjesnika Jevrema Brkovića primio sam sa bolnim saznanjem da se više nećemo vidjet, te da će mi naslov jedne zbirke njegovih pjesama naslovljene "Brđanski Homer je mrtav" još jednom potvrditi da su stvarnost i metafizika, život i literatura ovjenčani neumoljivom i neizbježnom smrću. U vrijeme kada je smrt sveprisutna, kada se svaki dan završava statistikama umrlih koje svojim nezaustavljivim pohodom kruniše korona virus, vijest o smrti iskrenog prijatelja još jače pogađa, jer smo u uslovima izdvojenosti zbog prevencije zdravlja, izgubili ono što nas je posebno obogaćivalo, neposredni prijateljski susreti. Posljednji put sam bio kod Jevrema u decembru 2019. godine.

Prije pisanja ovih redova, pod dojmom vijesti o Jevremovoj smrti, spontano sam iz moje biblioteke, iz police sa brojnim pjesnikovim knjigama, uzeo nasumce nekoliko primjeraka. Želio sam prelistati knjige koje sam čitao kad sam ih dobio na dar, u vrijeme Jevremovog izgnanstva, koje su devedesetih godina prošlog stoljeća objavljene u Zagrebu. Iz razumljivih razloga, kada u ovim trenucima retrospektivno ožive slike sjećanja i misli o životu i djelu Jevremovom, posebno me privukla ona knjiga na čijim je koricama stajao jednostavan naslov a toliko znakovit za pjesnikovu sudbinu – "Prokletstvo". Da je prokletstvo uopšte za pjesnike dar i kazna istovremeno, upravo potvrđuje i Jevremov primjer. U toploj prijateljskoj posveti koju mi je napisao u ovoj knjizi, ponovo čitam: "Dragi moj Dimitrije, evo ti moga Prokletstva (riječ je podcrtana pjesnikovom rukom) drugo dopunjeno izdanje. Tu se našla sva moja poezija što sam je za ovih šest godina izgnanstva napisao u Hrvatskoj"... Gledam u pjesnikov rukopis. Više po instinktu i poznavanju pjesnika nego po mom skromnom grafološkom znanju, kao da sam osjetio u ispisanim redovima ove posvete kako još tita energija njegove ličnosti. Otvaram knjigu i listam je. Kao da prelistavam vrijeme i događaje. Redaju se

poglavlja "Dubrovniče oprosti", "Najmučnije mučilište", "Samome sebi na uho", "Monolog prognanog", "Dukljanski soneti". Ponovo otkrivam istančani lirizam i ekspresivnu snagu pjesnikovog izraza. Zaustavljam se na zbirci "Pjesme iz crne sveske". Čitam pjesmu "Smrt prije smrti" napisanu 17. januara 1994. godine: "U grudima pustoš, crnilo, tjeskoba, / umjesto srca okamenjena smola, / Iz koje već čujem dobro znani slogan/ o mirisu smrti, o ljepoti bola."

U godinama izgnanstva i života u Zagrebu "Pjesnik s potjernice" je opjevao tu ljepotu bola u svom duhovnom ratnom raspeću između Podgorice i Zagreba. U tim je godinama nastala pjesma "Dubrovniče oprosti" koja spada u najljepše antiratne pjesme. U mračnim danima crnogorske savremene istorije i agresije na Konavle i Dubrovnik, Jevrem, kako sam ga zvao poeta El Grande, je bio onaj glas savjesti i hrabrosti koji je glasno govorio o onoj istinskoj Crnoj Gori, antiratnoj, onoj koja je iznutra davala otpor ratu, koja svoje istinske vrijednosti baštini iz drevne Doclee, iz Duklje, koja će u pjesnikovom svijetu ponovo oživjeti, uskrsnuti. Željet će u obnovljenom duhu isčupati onaj razorni korov varvarstva i primitivnih nagona koji su gušili savremenu Crnu Goru. Jevrem je bio u pravom smislu riječi pjesnik. Dakle onaj koji poeziju "zapisuje", a prozu piše. Rilke je imao pravo kad je rekao da se pjesnik rađa a da se pisac postaje. U velikom rasponu Jevremovog velikog

književnog djela od intimističkih stihova preko priča i romana do dnevnika i polemičkih tekstova, upravo se pokazuje i dokazuje ono što je njegov omiljeni pjesnik Viljem Batler Jejs kazao za stihove istinskog pjesnika da ostvaruju "savršenstvo koje izmiče analizi, tananosti koje svakog dana imaju novo značenje". Poezija nadilazi ono što ju je potaklo, stvarajući svoju vječnu poetsku neprolaznu stvarnost. Jevrem je pokazao superiornim izrazom poput Jejsa da i takozvani problemi društvene aktualne stvarnosti, mogu biti takođe predmet poezije ili siže proze, što je ostvarivao magistralno u svom bogatom stvaralačkom opusu. Jer kad jedan istorijski događaj izvan one zamorne "nomenklature činjenica" postane predmet umjetničkog izraza onda se činjenično obogaćuje metafizičkim i kroz metafore osmišljava kao u čuvenoj pjesmi "Zvono Ivanovo". U njoj je kako je rekao Mirko Kovač, "Jevrem, prepjevavao povijest u tragediju." Ljubav prema Crnoj Gori Jevrem Brković

je podjednako izražavao kad je bio u svojoj zemlji i onda kad je bio primoran otići u egzil. Toj "pasijoj zemlji" bio je beskompromisno odan i nije mogao bez nje. Intenzivnim društvenim angažmanom analitičara i polemičara britkog pera dao je nemjerljiv doprinos za nezavisnost Crne Gore. Poeta Duklje i pjesnik Crne Gore ostavlja za sobom bogat književni opus izuzetnog značenja za savremenu crnogorsku kulturu. Sada kada je Jevrem s onu stranu svoje sklopljene knjige, svog literarnog svijeta, njegov se stvaralački lik odražava trajno u tom svijetu, kao njegovo imaginarno lice i naličje, koje izražava ljubav i dramu, ushit i pad, hedonizam i asketizam, radost i tragediju, sakralno i svjetovno... smrt, prije smrti. Pjesma "Smrt prije smrti" završava stihovima "U meni poglela maglušina troma, / Po meni se prosulo ledeno inje-/ Oživio bi me samo udar groma / Kad svitne iz Lovćena nad Cetinjem". Već je "svitnuo" besmrtni El Grande.

SUDBINSKI ODAN CRNOJ GORI

Tekst: Miraš Martinović

Jevrem Brković je pisac visokih umjetničkih i etičkih dometa, klasik crnogorske književnosti, autor korpusa raznorodnih djela, u kojima se bavi vremenom u kome je živio, ali i dubinskom istorijom Crne Gore. Sluhom, okom i intuicijom velikog pisca, osluškivao je svoje vrijeme i dešavanja u njemu, ponirući kroz daleku istoriju, onu za koju smo malo ili ni malo znali, koju nam je otkrivao kroz svoje ukupno djelo, ono "kraljevstvo otprva", pa gradove: Dokleu, Gradac, Novi Grad, Lontodoklu, Prapatnu, Svač i ine, te ključne civilizacijske tačke na mapi mitske i stvarne Crne Gore. Brković je pisac istorijskog, naciounalnog, dubinskog kontinuiteta. Po temama kojima se bavi, okvirima u koje ih smješta, horizontima koje otkriva i pomjera, Brkovićevo djelo je nacionalna biblioteka. Njegova vrijednost je vrijednovana percipirana je i vrijednovana u vremenu u kome je živio, no pravu vrijednost će otkriti dolazeća vremena. Kad pisac ode, ostaje djelo, koje dobija i daje prave mjere.

Bio je jedan od rijetkih koji nije ćutao, nije to umio, koji se sporio, bio spornik, imao stav, što je uloga svakog

velikog pisca. Mandeljštamovski je osluškivao "šum vremena", vodio dijalog s vijekom. Umio je da se spori i bori. Pored literarnih knjiga, koje odišu vremenom u kome se ostavario kao čovjek i pisac, Brković ostavlja opus-monument: memoare, dnevnike, polemike, publicističke tekstove, korespondenciju. Čitaoci će uvidati koliko je proročkom snagom predvidio događaje. Bio je i svjedok i saučesnik, sudbinski odan Crnoj Gori i njenom postojanju.

"Skotna vučica", "Ljubavnik Duklje", "Monigreni", veliki su romani – rijeke, u kojima je dostigao najveće ljudske, umjetničke domete epske domete. Pored Lalićeve "Lelejske gore", ili rame uz rame uz nju, "Monigreni" su, besumnje najveće prozno djelo crnogorske i južnoslovenskih književnosti. U njemu je uzdigao našu potonulu Atlantidu, vratio nas sebi.

No, pisac je otišao, "čemu sad' jadovanja", reko je Ljermontov u pjesmi "Pjesnikova smrt" (napisanu na vijest o Puškinovoj smrti!), ostalo je djelo stvarano životom, cijelim bićem. A veliko djelo sve nadživi – pred njim je nemoćna smrt.

IN MEMORIAM: MIRKO IVANOVIĆ (1934. - 2020.)

Tekst: Nenad Ivanović

Nikada nije kasno odati počast onima koji su nas za života zadužili i prisjetiti se njihovog života i djela. Gospodin Mirko Ivanović, dugogodišnji član Zajednice Crnogoraca i Vijeća crnogorske nacionalne manjine za Grad Pulu, napustio nas je u maju prošle godine

Dana 27. maja 2020. godine u večernjim satima, u 87. godini života u Puli je preminuo Mirko Ivanović, dugogodišnji i istaknuti član Zajednice Crnogoraca te vijeća crnogorske nacionalne manjine za Grad Pulu te Istarsku županiju. Mirko Ivanović rođen je 9. aprila 1934. godine u selu Konjarnik, Općina Žitorađa, u južnoj Srbiji, u naselju koje su formirali crnogorski doseljenici koncem 19. stoljeća, kao i mnoga druga u topličkom kraju. Pokrenuvši novi život u tada opustjelom kraju, toplički Crnogorci ne zaboravljaju svoje običaje i korijene, pa tako ni Ivanovići koje svoje porijeklo vuku iz plemena Bjelopavlića. Na samom početku Drugog svjetskog rata Mirkov otac Milovan se priključuje partizanima koji su u južnoj Srbiji ostali aktivni i nakon sloma ustanka koncem 1941. te su tako nastavljali pružati otpor okupatorima, Nijemcima i Bugarima te domaćim izdajnicima, prije svega četnicima i Nedićevim snagama. Milovana Ivanovića ubijaju bugarski fašisti 1943. godine, a njegova udovica Milena ostaje sama s dvoje male djece, Radmilom i Mirkom.

Nakon rata Mirko u rodnom kraju završava osnovnu i srednju školu te upisuje Vojnu akademiju kopnene vojske u Beogradu. Nakon svršetka školovanja obavlja niz dužnosti u JNA. Između ostalog, bio je komandir voda u Pešadijskom nastavnom centru te komandir čete u graničnim jedinicama, referent u komandi brigade i obavještajnom organu te pomoćnik načelnika štaba u operativno-nastavnim organima. Tijekom svoje daljnje vojne karijere završio je Obaveštajni kurs pri Izviđačkoj školi Generalštaba JNA i 19. klasu Više vojne akademije Kopnene vojske. U čin potpukovnika unaprijeđen je 9. septembra 1976. godine. Aktivna vojna služba prestala mu je 31. avgusta 1991. godine, pred sam krvavi raspad Jugoslavije.

Vojna služba vodila ga je u Gospić te Pulu, gdje upoznaje svoju buduću suprugu Dragicu, rođenu Pavlović, i tu s njom osniva obitelj. U Puli se rađaju i njihova djeca, Milena i Nenad i s tim gradom Mirko i njegova obitelj postaju duboko povezani.

Početkom dvijetisućitih zajedno s ostalim pulskim Crnogorcima aktivno se uključuje u rad novoosnovanih crnogorskih organizacija u Puli i Istri. Praktički sve do svoje smrti zajedno s ostalim članovima Vijeća i Zajednice radio je na njegovanju crnogorske kulture i tradicije i produbljanju prijateljstva između manjinskih organizacija i sredine u kojoj žive. Pokopan je 29. maja prošle godine u obiteljskoj grobnici u Vodnjanu u krugu obitelji. Ostat će u trajnom sjećanju svih koji su ga poznavali i voljeli. Prije svega svoje porodice, supruge Dragice, kćerke Milene, sina Nenada, unučadi Luke, Mile i Jelene te svojih sunarodnjaka i mnogih prijatelja.

MEDOVA I MOJKOVAC

Prošlo je 105 godina od potonuća broda BRINDISIJA i čuvene MOJKOVAČKE BITKE. Stradali crnogorski iseljenici koji su je došli braniti i mojковаčki junaci zaslužuju da ih spominjemo uvijek s ponosom i poštovanjem PLAVA GROBNICA I BIJELA KOSTURNICA

Na Brindsiju je 6. 1. 1916. kada je naišao na podvodnu minutu u blizini Medove bilo oko 540 dobrovoljaca. Na crnogorskom Titaniku poginulo je 386 a spašeno 145 dobrovoljaca. Medovski stradalnici krenuli su iz Kanade, luka Halifax, i poslije dvadeset pet dana neizvjesnog putovanja stigli u Napulj a odatle željeznicom u luku Brindisi iz koje su 5. januara 1916. zajedno s grupom doktora i velikom količinom hrane i sanitetskog materijala isplovili na parobrodu Brindisi ka albanskoj luci Medova. Na Badnji dan 6. 1. 1916. u osam sati ujutro ispred luke San Giovanni di Medova parobrod je naišao na podvodnu minutu i za 15-tak minuta potonuo. U toj čeličnoj urni u "Plavoj grobnici" na vječnoj straži počiva mladost i prah crnogorskih rodoljuba koji su se odazvali pozivu ugrožene domovine u oreolu slave, pod trnovitim vijencima mučenika, pod kandilom slobode - lučom koja se ne gasi. (Marijan Mašo Miljić)

Spomenik stradalima pod Medovom podignut je na Cetinju 13. 5. 1939. godine. Rad poznatog crnogorskog umjetnika Rista Stijovića nazvan Lovčenska vila. Spomenik je posvećen crnogorskim junacima i patriotama, dobrovoljcima iz Amerike i Kanade, stradalim na brodu Brindzi u albanskom zalivu San Đovani di Medova, koji su se 1915. Godine zaputili iz Amerike da pomognu u odbrani Crne Gore.

Božićni ustanak je dostigao vrhunac u Cetinju 7. Januara 1919. godine, na pravoslavni Božić. Poslije neuspjele pobune određeni broj učesnika u pobuni je zatvoren poslije sudskog postupka, neki od pobunjenika prebjegli u inostranstvo, dok su se drugi sklonili u planine nastavljajući sa gerilskim otporom sve do 1929.

Duh slobodarstva, državotvornosti i suverenosti vodio je dobrovoljce stradale nadomak albanske luke, na Badnji dan, isti duh koji se javio i na Badnji dan 1919.,

tačno prije sto godina, Božićnim ustankom, kada su se okupaciji i aneksiji Crne Gore suprotstavili crnogorski ustanici i komite. Iskra otpora upaljena Božićnim ustankom i komitskim pokretom rasplamsana je opštenarodnim ustankom 1941. i krunisana obnavljanjem pune suverenosti 2006. godine.

Lovčenska vila, okrenuta prema Lovčenu i pjesniku "čija je sudbina pretvorena u brdo", u desnoj ruci drži mač au lijevom srebrnilovanom vijencu odlučna da ga, mitski svemoćna, raskošno lijepa i stasita, proročki gledani u dolazećem vremenu, nečujno spusti u Medovski zaliv na mjesto đe je potonuo Brindisi, iznad crnogorske "plave grobnice". (Marijan Mašo Miljić)

Mojkovački boj (7. 1. 1916.) je veliki ponos Crnogoraca, jer "David pobijedi Golijata", mojkovački junaci koji svojom krvlju nahraniše otadžbinu, a to je hrana kojoj ravne nema do majčine mlijeka, postadoše vječiti uzori kako se cijeni i brani sloboda. Oni kao da su unaprijed znali strašnu istinu života: ako su iznevjereni najbolji, ili pogine - to je kraj. Svi mogu da iznenadim, ali najbolji - ne! On može samo junački da pogine. Ko je živio kao čovjek i junak dosta je živio, koliko je život imao.

Poslije 7. siječnja bilo je jasno da austrougarska vojska ne može prodrijeti kroz "mojkovačka vrata". To je i sam neprijatelj u svojim izvještajima priznao - da njegov predviđeni cilj nije ostvaren. General Rajner, čija su jedinica bile u središnjem, najvažnijem dijelu udara austrougarske vojske na Mojkovcu, izvještava: "Uprkos tome što su se naši vojnici hrabro borili, a komandanti jurišali na čelu svojih jedinica, kako bi slomili otpor crnogorske vojske, uspjeh nije postignut".

Poslije neuspjeha svojih jedinica i generali Kalzer i Pongrac su shvatili da se sukobljavaju sa neobično žilavim protivnikom koji nema namjeru da odstupa i dozvoli prolaz austrougarskim trupama preko Mojkovca. A, general Hecendorf, prema sopstvenom priznanju nije očekivao da će sandžačka vojska na Mojkovcu pružiti takav otpor i onemogućiti njegovu dejstva za odijecanje makara jednog dijela srpske vojske, u povlačenju prema Albaniji.

Mnogo kasnije on je rekao: "Borili smo se protiv junaka iz bajke ...".

Uloga crnogorske žene je nezaobilazna kada se govori o ratovanju Crnogoraca. Naviknuta od rođenja da trpi, rađa djecu i pazi kuću, zamjenjujući u radu muškarce koji su često ratovali - crnogorska žena, domaćica, marljivo je spremala vunenu i suknenu odjeću i obuću, a uz to i nešto hrane uzela od dječjih usta, i sa tim bremenom hitala na udaljenoj ratišta da bi to odnijela svom domaćinu, ocu, bratu, sinu, djeveru ... U koloni sa svojim sapatnicama, u crnini, sa punim torbama na leđima, stizale na boji, po bespućima, kozjim stazama, poslije pet ili šest dana puta. Te neprekidne zmijolike crne kolone miljele su neprekidno, u jednom i drugom pravcu - na ratištu su nosile hranu i preobuku, a sa ratišta ranjene, na nosilima. Vojska je ostala i opstajala na položaju blagodareći crnogorskoj ženi, pa naredba vojnicima.

UČESTALI NAPADI NA CRNOGORSKE INTELEKTUALCE

Matica crnogorska objavila je saopštenje povodom učestalih napada na crnogorske intelektualce.

Matica crnogorska sa zabrinutošću uočava sve učestalije progone i difamacije istaknutih crnogorskih intelektualaca od strane nove vladajuće većine. Nakon naših uglednih članova i stvaralaca Borislava Jovanovića i Luke Lagatora, koji su doživjeli mnoge neprijatnosti zbog falsifikata i neistina izrečenih na njihov račun od strane visokih predstavnika zakonodavne vlasti, ovih dana je i Adnan Čirgić, nekadašnji član Upravnog odbora Matice crnogorske, a sada dekan Fakulteta za crnogorski jezik i književnost, izložen grubim napadima i pokušajima diskreditacije zbog javno izrečenih stavova.

Očigledna je namjera nove vlasti, i njenih značajnih predstavnika na različitim pozicijama moći, da uplaši i učutka svoje neistomišljenike tako što će za postizanje tog cilja koristiti dijelove institucija sistema: policije i pravosuđa. Da li takvi primjeri postaju praksa i znači li to da ćemo ovakvu vrstu prijete i zloupotrebe uskoro imati kao normalnost? Iako institucije još uvijek odolijevaju grubim nasrtajima, očigledna je nada nove vlasti

da će i one na kraju popustiti pod pritiscima. A onda bi se intelektualni i politički sporovi u društvu, umjesto u javnom diskursu, dijalogom i razmjenom argumenata, rješavali na represivan način koji nije primjeren demokratijama, instrumentalizacijom institucija u korist centara moći čiji predstavnici raspolažu sa više sile. Ako je to suština one najavljene "demokratije i slobode", onda kao država i društvo ulazimo u prostor ozbiljne opasnosti, za sve podjednako.

Polemike i rasprave često nijesu lišene teških riječi i oštrih formulacija, i umiju biti neprijatne za učesnike. Međutim, to se rješava u tekstu, a ne u stanici Centra bezbjednosti. Ili se, najzad, rješava na sudu u građanskoj parnici, ukoliko su nekome nanijete štete ugledu i izazvani duševni boli.

Matica crnogorska apeluje na institucije sistema i njihove predstavnike da u ovim turbulentnim vremenima veoma pažljivo procjenjuju stepen sopstvene uloge i zakonske okvire djelovanja, i da ne dopuste svakovrsnu instrumentalizaciju i zloupotrebu od strane vlasti.

ŠEDNIK ČETVRTKOM U ORGANIZACIJI MATICE CRNOGORSKE

Uredila: Maša Savićević

Šednik četvrtkom – serijal tribina i rasprava a istaknutim intelektualcima, naučnicima i kulturnim poslenicima o aktuelnim dešavanjima i problemima sa kojima se suočava crnogorsko društvo i kultura, ali i o regionalnim i globalnim prilikama

U Matici crnogorskoj 11. februara održana je tribina pod nazivom – *Šednik četvrtkom*. Gost Matice crnogorske bio je prof. **dr Nebojša Vučinić**, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore i dugogodišnji sudija Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu.

Doktorirao je na temi i objavio studiju Moreuzi u međunarodnom pravu. Autor je univerzitetskih udžbenika Međunarodno-pravni status i zaštita osnovnih ljudskih prava i sloboda, Osnovi ljudskih prava i sloboda, koautor je više knjiga iz oblasti prava i velikog broja radova u domaćim i stranim naučnim časopisima. Odlukom Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope, prof. dr Nebojša Vučinić prvi je predstavnik Crne Gore izabran za mjesto sudije Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu.

Razgovor sa profesorom Vučinićem protekao je u raz-

matranju aktuelnih društvenih i političkih tema, o kojima je govorio iz perspektive ljudskih prava i sloboda, što je u fokusu njegovog naučnog i javnog angažmana.

Profesor Vučinić je odgovarajući na pitanja medijatora programa, novinarka Tanje Pavićević, iznio svoje profesionalne i lične stavove dajući ocjenu savremene Crne Gore po pitanju ljudskih prava, pozicije sudske vlasti sa aspekta njene nezavisnosti, medijskih sloboda i zloupotrebe medija u dnevopolitičke svrhe. U tom kontekstu je komentarisao i aktuelne primjere progona crnogorskih intelektualaca. Bilo je riječi o položaju manjinskih naroda u crnogorskom multietničkom građanskom društvu kao i vjerskim pravima pravoslavnih Crnogoraca.

Vučinić se osvrnuo i na prilike u crnogorskoj diplomatiji. Iz ugla eksperta za ljudska prava i slobode govorio je o mjerama koje se uvode u cilju savladavanja aktuelne epidemije.

Zbog zdravstvenih prilika i važećih mjera program je održan bez prisustva publike, a kompletan snimak razgovora dostupan je na sajtu Matice crnogorske.

MANIPULACIJA

Tekst: Dimitrije Popović

Da li se umjetnost služi manipulacijom. Odgovor je nedvosmisleno potvrđan. Umjetnost se služi manipulacijom u pozitivnom i negativnom značenju ovoga pojma. Pozitivni kontekst manipulacije odnosi se na samu prirodu stvaralaštva, na suštinu onoga što umjetnost, ovdje mislim prvenstveno na likovnu umjetnost, čini kreativnom disciplinom koja se upravo bazira na manipulaciji.

Slikar posmatra svijet koji ga okružuje, promišlja i osjeća fenomene toga svijeta i artikuliše svoje viđenje te takozvane objektivne stvarnosti transponujući je u stvarnost umjetničkog djela. Umjetnik manipuliše stvarima da bi upravo manipulacijom tih stvari kroz likovno estetske kategorije svoga djela otkrio, ukazao, naslutio, ispitao, razne aspekte stvarnosti koje na poseban način umjetnost može predočiti. Čitava istorija likovne umjetnosti pokazuje tu umjetnikovu potrebu i moć da manipulišući u svijetu stvarnog, pokazuje to stvarno u njegovim složenim aspektima prelazeći takođe u područje imaginarnog, sve do onog stepena manipulacije kada otkriva fantasičnu dimenziju realnog. Od arhaičnog do virtuoznog od primitivnog do sofisticiranog izraza, pred nama se pruža kroz istorijske epohe kulturnog razvoja veličanstvena panorama umjetničkih ostvarenja.

Upotreba ljudskog tijela je najbolji primjer koji potvrđuje rečeno. Sa ljudskim tijelom se najviše manipuliralo od kad postoji čovjekova potreba da se likovno izrazi. Pođemo li od mimetičkog prikaza tijela kao onog savršenog istinskog djela stvorenog od strane Boga ili prirode, preko njegove klasaične idealizacije preko, njegovih manirističkih formalnih pretjerivanja, barokne bujnosti, preko modernističkih manipulacija kubističkog razlamanja, ekspresionističkog deformiranja, futurističkog dinamiziranja, nadealističkog metamorfoznog rastjelovljenja tjelesnog, hiperrealističkog realizma, bodi arta, pa sve do savremenog tretiranja "tijela kao događaja" vidljiva je umjetnikova potreba za manipuliranjem. Dakle, kada umjetnik slika tijelo ili koristi sopstveno tijelo u svrhu umjetničkog čina on vrši odedenu vrstu manipulacije.

Negativni aspekt manipulacije posebno se ogleda kad se jedna vrsta estetike ideologizira, a za tu ideologizaciju, (što je u slučaju umjetnosti ustvari eufemizam za manipulaciju masama), najefikasnije sredstvo jest upravo umjetnik i njegovo djelo. Dovoljno je za ilustraciju ove činjenice navesti primjer spomenutog futurizma, avangardnog pokreta stvorenog u Italiji koji je s početka XX. stoljeća (1909.) koji je najvećim dijelom bio u službi fašističke ideologije i njene propagande. Ni manje ni više rodonačelnik ovog pokreta, pjesnik Filippo Tomaso Marinetti s čuvenom rečenicom iz Futurističkog manifesta "rat je higijena svijeta" bio je idol Benitu Musoliniju. Ovo nije usamljeni slučaj. Slično je bilo s umjetnicima ekspresionizma u Njemačkoj kao i pripadnicima ruske avangarde. Djelovali su poput Rodčenkina koji je svojim plakatima i fotografijama propagirao "petoljetke" i bio među umjetnicima koji su svesrdno pomagali "izgradnji sovjetske tiranije". Tek se danas nakon uvida u brojnu dokumentaciju i aktivnosti tadašnjih avangardnih umjetnika s pravom postavlja pitanje od strane teoretičara i kritičara umjetnosti: "Jesu li" izdajnici ideje avangarde bili saučesnici Staljinovih logora?

I u drugoj polovini XX. stoljeća svjedoci smo raširene manipulacije umjetnošću, posebno kada je u službi političkog svjetonazora odnosno kada služi zacrtanim ciljevima određene ideološke strategije. Tome u prilog ide takozvani imperijalni uticaj apstraktne umjetnosti, importa sa zapada, koji je trebao, kao na primjer u bivšoj Jugoslaviji, pokazati kako je sloboda stvaralaštva zagarantirana, i da se jednom za svagda treba osloboditi dominacije socrealističke estetike. Upravo je apstraktna umjetnost postala jasan oblik manipulacije koja je u jednom periodu predstavljala personifikaciju naprednog slobodnog društva.

Nerijetko rađena prema uzorima zapadnih etabliranih umjetnika, manipulatori uvezene apstrakcije znali su plasirati besmisleni tezu kako je dolaskom nefigurativne umjetnosti figurativna umjetnost izgubila svoj smisao. Ovakvi rigidni stavovi o "naprednoj" apstrakciji i "anahronoj" figuraciji samo ilustruju neke oblike, kratkotrajnih, neuspjelih manipulatorskih tendencija.

Jer upravo se s današnje perspektive vidi besmislenost takvih manipulatorskih koncepata koje je demantirala sama umjetnost pogledaju li se njene bogate promjene u likovnim izrazima i svjetonazorima od 1945. godine do danas. Da ne bismo skrenuli u širu elaboraciju ovih socio kulturnih problema u kontekstu likovne umjetnosti, napomenut ćemo takođe da se ne samo na opštem planu društvenih događanja vrši manipulacija umjetnošću, već je ona sasvim jasna i tendenciozna na ličnom planu kod pojedinih savremenih stvaralaca.

Tipičan primjer predstavlja njemački konceptualni umjetnik Josef Bojs. Ovaj će umjetnik, kako je u jednoj studiji napisao likovni kritičar Žan Kler "svojim populističkim i demagoškim proglašima" izvanredno dočarati sliku umjetnika i manipulatora masama izjavivši "Svaki je čovjek umjetnik". Da je ova Bojsova licemjerna izjava bila manipulacija u svrhu dodvoravanja i učvršćivanja ionako visokog statusa koji je ovaj umjetnik uživao u društvu, pokazala je jedna njemačka TV emisija. Voditelj emisije je tražio od Bojsa da se izjasni za rad nekog amatera koji je sjedio u studiju nasuprot uglednom umjetniku. Bojs je izbjegao da se direktno izjasni. Suviše je bio inteligentan da ne bi znao da svaki čovjek ne može biti umjetnik.

Obzirom na složenost teme kojom se bavimo obratimo pažnju na problem manipulacije kao dominantne dru-

štvene pojave čije su tehnike manipuliranja dovedene do savršenstva. Zahvaljujući razvoju sofisticiranih tehnologija moć slike je gotovo postala presudnom. Ovdje mislim ne samo na klasični pojam slike nego na sliku kao vizuelni medij uopšte. Osvrnemo li se malo unazad vidjet ćemo kakve je mogućnosti manipulacije donijela primjena fotografije. Kad se pojavila, fotografija je po nekima predstavljala ozbiljnu opasnost za umjetnost tradicionalnog portretiranja. Mislilo se, naivno, da će fotografsko portretiranje potisnuti ono slikarsko, učiniti ga zastarjelim. Upravo je umjetnost slikarskog portretiranja takvo mišljenje potpuno demantiralo što nam potvrđuju primjeri iz moderne i savremene umjetnosti od Pikasa do Bejkona od Klimta do Hokneja od Lusijena Frojda do Čeka Kloza...

U vrijeme početka primjene fotografije jedna se ugledna dama obratila jednom uglednom slikaru, portretisti, rekavši mu da će se ubuduće radije fotografirati nego satima pozirati umjetniku u ateljeu. Fotografija će joj, kako je naglasila, dati "stvarniju" sliku njenog lica. Na to joj je slikar učtivo odgovorio: "Ali, fotografija vam neće moći laskati". Ova nemilosrdna, istinita konstatacija takođe govori o "dobronamjernim" mogućnostima manipulacije.

Munjeviti razvoj tehnike omogućio je da se i fotografija može služiti laskanjem. Tehnikom fotošopa se otvorila

... mogućnost manipuliranja pa se upravo fotografija počela eksploatirati u razne svrhe od onih političkih do konsumerističkih. U strategijama manipuliranja žensko je tijelo postalo izuzetno važno kao uvjerljivi "prenosilac poruke" koju manipulator uspješno plasira manipuliranjem. Posebno danas u svijetu virtualne stvarnosti, taj corpus femininum tretira se kao "simbol moći".

Ne treba posebno napominjati koliki je uticaj žensko tijelo svojom senzualnošću, seksualnošću odnosno erotičnošću bilo i ostalo predmetom masovne manipulacije. U tom procesu ekspanzije manipulacije otvoreni su bitni sociološki problemi koji upravo preko manipuliranja ženskim tijelom ukazuju na važne društvene promjene u odnosu na položaj žene u povijesti. Od patrijarhalne matrice žene kao domaćice potčinjene muškoj dominaciji do njene savremene emancipacije oličene u jednoj od tipičnih sintagmi feminizma "Ja sam vlasnica svoga tijela". U ovim savremenim problemima manipuliranja javlja se i otpor prema eksploataciji žene i njenog tijela upravo preko feminističkih grupacija i pokreta.

U kontekstu masovnog manipuliranja ženskim tijelom posebno je moda imala i ima značajnu ulogu. Upravo je moda mijenama svojih diktata vršila direktan uticaj na promjene u oblikovanju ženskog tijela koje po sebi znači integralni dio osobog identiteta. Ako pratimo istoriju tijela u promjenama koje je zahtijevala moda dovoljno se sjetiti koliko je korzet imao svoju ulogu izazivajući suprotstavljena mišljenja. Korzet je činio privlačnijom i erotičnijom ženinu figuru, dok su protivnici mahom medicinari, bili protiv ovog modnog predmeta. Razlog je bio u posljedicama za zdravlje koje stezanje struka i abdomena može imati za njegove korisnice. Manipulacijom mode dolazi se istovremeno do masovne konzumacije modnih artikala. Spomenimo samo kao primjer modu korištenja vještačkih mladeža, noktiju, trepavica... kozmetičkih preparata, botoksa, implantanata i svega onoga što je u službi ljepote i dobrog izgleda kao imperativa koji savremeni masovni ukus nameće savremenoj ženi. Istovremeno ovakav način manipuliranja posebno računa na stvaranje materijalne dobiti kao posebnog, ako ne i glavnog interesa manipulatora. Vremenom se promijenila ona standardna dugo važeća i naglašavana binarna opozicija tijela i duha, u kojemu je hrišćanska religija davala prednost duši nad trošnom grešnom i prolaznom tjelesnošću. Danas je ta osviještena tjelesnost poprimila ulogu kakva je u prošlosti bila nezamisliva. Upravo zahvaljujući fotografiji i naročito filmu došlo je do disperzije "kulturalnih kodova tijela". Ovo se posebno odnosi na žensko tijelo u virtualnoj realnosti čija je tjelesnost strogo standardizovana.

Kada govorimo o razmjerima i efektima manipulacije ženskim tijelom treba podsjetiti na fenomen pin- ap, te tipizirane američke Venere, koja je bila efikasan proizvod sredinom prošlog stoljeća sa utvrđenim normama za potrebe ondašnje američke vojne sociologije. Kada je pak riječ o individualizaciji "predmeta želje" koji je ostvario planetarnu manipulaciju što je imala odjeke takođe zahvaljujući fotografiji i posebno filmu, ne samo u sveri erotizma nego i diktata modnih trendova, bio je slučaj s Merlin Monro. Holivudska zvijezda je tipičan primjer kako se manipulirao taj savršeni proizvod filmske industrije. Kako se nepogrešivom strategijom depersonalizacije stvorila "nova" persona. Norma Džin, dijete iz sirotišta, tragična osoba sa ozbiljnim psihičkim smetnjama postala je univerzalni simbol uspjeha i slave, nedostižni mit, najpoželjniji "andeo seksa", najobožavanija ikona pop kulture. Manipuliranje s Merlin Monro, onako kako je javnost doživljavala sa fotografije ili filmskog platna ne može se potvrditi onim, Geteovim riječima kazano "da je ono što je unutra isto tako i vani." U slučaju Merlin Monro trijumf manipulatora proporcionalno je obrnut unutarnjem porazu manipulirane fatalne zvijezde.

NAJBOLJE SU LJUBAVI ONE NEOSTVARENE

Tekst: Lidija Vukčević

Spopadaju nas ljubavlju, kao kugom. Zapadna ikonika napravila je od te riječi enormnu, zasićenu, prenapućenu i kičastu katedralu

L

Lakrimatorij - Rimske suze žena povratnika iz cesarskih pohoda. Nije li to odviše za mesalinske postelje? Trik da se održe starci na nogama? Izviju iz svojih obamrlosti, plećatim robovima. U posudici od stakla... odveć prozirno...

Latinski ljubavnik - malo je toliko zasićenih banalnošću, uvriježenih mjesta. U zbilji svakodnevice oni su očevi obitelji s polulegalnom ljubeznicom. Za koju zna žena, predmnijevaju djeca. Idu u spizu, kontaju svaki denar. Naši su Dalmoši na tom tragu. Uz blagonaklonost Crkve.

Lijepa Jelene - Koliko lijepe? Da zbog njih započnu decenijski ratovi? Međunožje za uzrok ili povod decenijskih ratova. Ili nevidljiva Andrićeva Jelena koje nema. Njegova vlastita smrt slućena drhtavom vizijom nevidene.

Lijepa starost - Što je to? Neka zabuna? Ima lijepih staraca, ali ne i starosti. Svaka je ćangrizava, gora od svoje zrelosti, ljubopitljiva i kad je ravnodušna, puna strahova i kad je najhrabrija. Posebno nakon pedesete, puna straha od konačnosti ili neizvjesnosti. Okrenuta je sebi i kad brine o drugima. Ne voli druge starosti. Zazire od njih kao od najgore pošasti.

Luna, lunatik - rekvizit poezije, svake, navlastito sredozemne. I lunatici, ljudi koji se prosiplju od viška elektriciteta; privilegij više srednje klase u mediteranskom polju. Gore, na Sjeveru, lunatike lijeće drogama, literaturom, uspjehom.

LJ

Ljepota - Koja je prolazna. Nije. Ne prolazi. Ostaje u namreškanoj koži. Pod teškim kopcima i lucidnim okom starosti. Kamerom zjenice pamti i traži svjetla mladosti. **Ljepota Italije** - nijedan je film ne demantira kao onaj *Ružni, prljavi, zli*, Ettorea Scole. Tamo su siromasi predstavljeni u svoj vjerodostojnosti svojega kala.

Ljepota spašava - ni dobro, ni istina, a najmanje ljepota. Ona je neistraženo putovanje, neiskušana avantura. Traži svakodnevne žrtve. Rijetko svoga tvorca nagrađuje srećom oblika. Oblikovanje, dok traje, spašava stvaraoca, no, on sam, nikad neće biti spašen od sjete dovršenog djela.

Ljubav - Vječna, dosmrtna... kao pripomoć. Božesačuvaj. Takvo nešto ne postoji. I kad bi postojalo trebalo bi zazirati od nje. Najbolje su ljubavi one neostvarene. Bez mrlja dodira, viška riječi, bez svjedoka. Osim dragog boga koji sluteći sve zna...

Ljubopitljivost/značiljelja - nije neophodna umjetnosti kako se misli pogrešno. Novinarstvu koje se komeša između globalnog oguglavanja i ozbiljnog čitanja zbilje, odzvonilo je, pa mu značiljelja, ljubopitka družica nosouboda u kal dna dnevnosti, zamjenjuje pojmove;

BUKVARI STEVE ČUTURILA

stoga hakiranje naziva proizvodnjom, kopipejstanje kreacijom, a odsustvo minimalne lingvističke učtivosti, anglosaksonskim unjkanjem i nekritičkim preuzimanjem angloameričkih brljotina. Umjetnost nije znatiželjna, ona i naslijepo hoda, i nagluho govori, i napamet zna brojnice bitka - jer ionako pokazuje srž stvarnost: nevidljivu i zato tako moćnu. Znatno veću od virtualnih nedodirljivosti.

Ljubav - jedno od najprotežnijih općih mjesta. Nema zajednički smisao ta opća imenica. Koliko ljudi toliko ljubavi. Svaki čovjek čini se da ima svoju ljubavnu frekvenciju. Ustvari, nisam sigurna da postoji čovjek, kao što nisam sigurna da postoji ljubav. Isprali su te znakove, kao staru, drevnu, nepojmljivu i demodiranu kostimografiju povijesti moj Bože. Spopadaju nas ljubavlju, kao kugom. Zapadna ikonika napravila je od te riječi enormnu, zasićenu, prenapučenu i kičastu katedralu. Uvede nas u takav besmislen hram i onda nas liječi vrtoglavicama moralnih imperativa...

Ljubav ide kroz želudac - ide, dok ga ne pokvarite. I oni koje je troše na miligrame kao ljekove i oni koji spravljaaju ljubavne napitke za amurozne bakanalije.

Ljubav je kemija - to bi značilo da je u vezi s krvlju jer je *hemos* izvorno grčkim jezikom krv. Mnoga je ljubav u vezi s novčarkom, ili onim što stoji muškarcima i ženama u međunožju.

Ljubavi na prvi drugi i zadnji pogled... - Nema toga. To su samo frekvencije sličnih dužina. Uskladištene u našem nesvjesnom. Projiciramo ih u druge. Mi smo sami pritom meta sličnih, svojih ili tuđih snova. Rijetko se preklope u čistu, bezinteresnu, budimo skromniji pa recimo: dragost, naklonost.

Ljubav je neprolazna - nije nažalost, nego vrlo, vrlo prolazna. Skoro kao i gripa. Netko vas zarazi virusom od kojeg vam drhti tijelo, od kojeg vas spopada groznica, zatreskani ste par tjedana i s novom sezonom dolaze novi likovi. Možda vam se i sviđa jedan isti tip muškarca. Možda je to onaj koji čekate misleći uvijek krivo da je to onaj pravi. Ne žalostite se i ne budite ojađeni. Pravi ne postoje. Svi smo krivi. Tjelesa sazdana od boli, prolaznosti, grijeha. Tko će nas bolje utješiti nego neka fantazija nalik blasfemiji, o vječnoj ljubavi?

Iz štampe je izašla knjiga Anđelke Pavić "Bukvari Steve Čaturila s osvrtom na njegov život i rad – Bukvar za crnogorske škole", u izdanju KUD-a "Montenegro – Montenegrina i prijatelja Crne Gore", Beli Manastir, i Uprave za dijasporu.

U ovoj knjizi Anđelka Pavić, koja se skoro čitavu deceniju bavi izučavanjem života i djela Steve Čaturila, značajnog pisca i prosvjetitelja s kraja XIX i početka XX vijeka, piše o njegovim bukvarima, koji su bili u zvaničnoj upotrebi na prostoru današnje Crne Gore, Like, Hercegovine i Srbije gotovo pedeset godina i iz kojih su se opismenile mnoge generacije učenika. Posebnu pažnju posvetila je Bukvaru za crnogorske škole koji je Stevo Čaturilo sastavio 1879. godine, u vrijeme kada je obavljao dužnost glavnog školskog nadzornika u Crnoj Gori.

Bukvar za crnogorske škole iz 1883. godine identičan je prvom izdanju, koje će Čaturilu poslužiti kao osnova za pisanje svih kasnijih bukvara. Fototipsko izdanje tog najstarijeg sačuvanog bukvara biće prilika da čitaoci u Crnoj Gori i regionu vide kako je izgledao najvažniji udžbenik za osnovne škole prije sto četrdeset godina.

"Nadamo se da će knjiga Anđelke Pavić o Čaturilu i njegovim bukvarima, potaknuti stručnjake iz prosvjete i kulture da se ozbiljnije pozabave djelom ovog velikog, nažalost, gotovo zaboravljenog, kulturnog poslenika", navode, između ostalog, izdavači ove knjige.

Bukvar (početnica) - (prema staroslovenskom bukva - slovo) prva je školska knjiga, "nastavno sredstvo kome je cilj da početnika uvježba u pisanju govora i u čitanju onoga što je napisano, odnosno naštampano", riječi su Steve Čaturila, poznatog pedagoga i prosvjetitelja s kraja 19. i početka 20. vijeka, pisca bukvara koji su bili u upotrebi više od četiri decenije na prostoru Crne Gore, Austrougarske, Srbije, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Jugoslavije. Iako danas djeca u nastavi sve češće koriste kompjutere, tablete i mobilne telefone, bukvar i dalje zauzima važno mjesto u njihovom obrazovanju, ali sigurno nema takav značaj kakav je imao u vrijeme kada su nastali bukvari Steve Čaturila.

Stevo Čaturilo došao je na Cetinje 1876. godine na po-

АНЂЕЛКА ПАВИЋ

БУКВАРИ СТЕВЕ
ЧУТУРИЛА С
ОСВРТОМ НА ЊЕГОВ
ЖИВОТ И РАД

БУКВАР ЗА
ЦРНОГОРСКЕ ШКОЛЕ

ziv knjaza Nikole, koji je znao za njegove uspjehe u pedagoškom i novinarskom radu. Odmah je postavljen za urednika časopisa Glas Crnogorca, a dvije godine kasnije postao je glavni školski nadzornik za Crnu Goru. Tako je ušao u krug izvanjaca, kako su Crnogorci nazivali intelektualce iz Like, Dalmacije, Srbije i Vojvodine koji su bili pozvani u Crnu Goru da, u nedostatku domaćeg obrazovnog kadra, pomognu razvoju nauke i kulture.

Za kratko vrijeme osposobio je za rad veliki broj osnovnih škola koje su, dok je trajao rat Crne Gore s Turskom, služile kao vojni magacini i bolnice.

Obavljajući dužnost školskog nadzornika sve odluke u vezi s organizacijom nastave donosio je sam, a za svoj rad bio odgovoran jedino knjazu Nikoli.

Uočivši da je najveći problem u osnovnim školama

nedostatak udžbenika, odlučio je da ih sam napiše.

Prije dolaska u Crnu Goru Stevo Čaturilo je iza sebe imao značajan pedagoški i prosvjetiteljski rad u Austrougarskoj, gdje se rodio i školovao. Bio je učitelj u rodnom Dabru, Rakovcu i Otočcu, nastavnik građanske škole u Otočcu i Novoj Gradiški, upravitelj građanske škole u Karlobagu, kao i nastavnik u Srpskoj pomorskoj školi u Herceg Novom. Obrazovan po programu Ditesovog bečkog pedagogijuma i upućen u savremena dostignuća iz oblasti nauke i obrazovanja, Stevo Čaturilo se osjećao sposobnim da napiše bukvar, tim prije što je već imao iskustva u pisanju udžbenika, kada je, radeći kao učitelj u rodnom Dabru, samoinicijativno izradio Pisanke za nastavu Krasnopisne obuke.

Ponovljeno izdanje tih Pisanki, u pet brojeva, prilagođeno crnogorskim školama i ukrašeno slikama vladarske kuće Petrovića, objavio je u Beču najvjerovatnije 1879. godine. Pisanke su bile u upotrebi i nakon odlaska Steve Čaturila u Srbiju što govori o velikom uticaju njegovog rada u Crnoj Gori.

Pisanke je Čaturilo distribuirao i u Vojnu granicu, odnosno Vojnu krajinu.

Stevo Čaturilo je Bukvar za crnogorske škole napisao 1879. godine i štampao u Pančevu u nakladi braće Jovanovića, Kamenka i Pavla. Sastavljanje Bukvara je njegova najveća zasluga u razvoju osnovnog školstva u Crnoj Gori, u kojoj škole dugo vremena nisu radile zbog rata s Turcima i gdje je postojao nedostatak osnovnih udžbenika. Bukvar je kulturna javnost dočekala s velikim pohvalama, o čemu svjedoči tekst u časopisu Glas Crnogorca br.42. iz te godine: "Ovo je prvi crnogorski bukvar, koji je trudom i znanjem našega glavnog školskog nadzornika g. Steva Čaturila, a prema najnovijim rezultatima do kojih je stigla danas pedagoška nauka i praktila u svojoj bukvarskoj partiji, sastavljen i na svijet izdan".

Po izlasku iz štampe, Čaturilov udžbenik je prikazan kao Ilustrovani srpski bukvar, zbog ilustracija koje idu uz slova, iako riječ ilustrovani ne postoji u naslovu.

Novi udžbenik je oglašen u časopisu Zastava 1879. godine ovim riječima: "Bukvar srpski sa slikama od S. Čaturila školskog inspektora, tvrdo ukoričen"

Postoje dvije verzije Čaturilovog bukvara iz 1879. godine: Bukvar za crnogorske škole i ujedno bukvarska čitanka i Bukvar za srpske škole. Bukvar za srpske škole nije sadržavao Bukvarsku čitanku koja je bila sastavni dio prve verzije Bukvara kao i izdanja iz 1883. godine. To što je Bukvarska čitanka u Bukvaru za srpske škole odvojena od Bukvara bilo je, po preporuci štampara, da bi se sma-

njila cijena udžbenika. Bukvar je više puta prešampavan i dopunjavao. Od čitanke kao sastavnog dijela bukvara, kao u prvom crnogorskom izdanju, Čaturilo je odustao. Čitanka je kasnije štampana kao poseban udžbenik.

Čaturilov Bukvar za srpske osnovne škole bio je jedini srpski bukvar napisan ijekavskim izgovorom, pa se upotrebljavao u krajevima srpskog govornog područja ijekavskog izgovora, koji su bili u sastavu Austrougarske, u Bosni i Hercegovini, Dalmaciji, Slavoniji i Vojnoj krajini.

Razlika između prve i druge verzije Čaturilovog Bukvara je kulturološke prirode. Autor u Bukvar za crnogorske škole unosi, osim hrišćanskih, i elemente muslimanske kulture, jer se, u to vrijeme, u Crnoj Gori nastoji u obrazovni sistem uključiti i djeca svih konfesionalnih zajednica.

Stevo Čaturilo se svestrano angažovao pri izradi Bukvara. On je pratio dostignuća savremene pedagoške nauke, posebno djela njemačkih autora koja je čitao u originalu.

Bukvar za crnogorske škole napisao je po metodi normalne riječi, s uporednim čitanjem i pisanjem. Metoda normalne riječi podrazumijeva učenje čitanja tako što su učenicima bila poznata sva slova, osim prvog koje se obrađuje. Stari metod "slovkanja", odnosno "sricanja", koji je učenicima zadavao velike teškoće u čitanju, zamijenio je ščitavanjem. Učenik je učio jedno po jedno slovo i spajao ih u slogove i riječi. Riječi su bile pozante učeniku, što je dokaz da je Čaturilo insistirao na očiglednoj nastavi.

Sve primjere u Bukvaru Čaturilo je prilagođavao uzrastu djece i njihovom viđenju svijeta. Crnogorsko izdanje Bukvara koristilo se samostalno do 1897. godine, od čega petnaest godina nakon Čaturilovog odlaska.

Poslije odlaska iz Crne Gore u Srbiju, 1882. godine, gdje će provesti ostatak dugog životnog vijeka, Stevo Čaturilo je nastavio sa pisanjem i objavljivanjem udžbenika od kojih je svakako najvažniji Bukvar za osnovne škole u Kraljevini Srbiji objavljen 1886. godine.

Prije Čaturilovog u Kneževini Srbiji bio je u upotrebi Bukvar za osnovne srpske škole Đorđa Natoševića, koji je značajan po tome što je označio pobjedu Vukovog pravopisa. Postojale su verzije tog Bukvara -za Austrougarsku i Crnu Goru.

Međutim, po mišljenju Glavnog prosvjetnog savjeta ukazala se potreba za novim udžbenikom koji bi pratio dostignuća savremene pedagoške nauke i novih metoda u nastavi početnog čitanja i pisanja. Na konkurs za pisanje novog bukvara javio se i Stevo Čaturilo, koji je tada bio učitelj u Kragujevačkoj gimnaziji.

Čaturilu je Bukvar za crnogorske osnovne škole objavljen

1879. u Pančevu, ocijenjen kao najbolji i najmoderniji udžbenik u to vrijeme, poslužio kao osnovni materijal za pisanje novog bukvara, koji je korigovao u skladu s razvojem pedagogije i metodike i novim nastavnim planom i programom.

Na polju bukvarske nastave na kraju XIX i u prvim decenijama XX vijeka, u Srbiji je bilo malo obrazovanih i pedagoški osposobljenih stručnjaka, kakav je bio Stevo Čaturilo, koji su, pored rada u nastavi, imali znanja i iskustva u pisanju udžbenika. Zato ne predstavlja iznenađenje što je njegov Bukvar za srpske osnovne škole prihvaćen na konkursu Glavnog prosvjetnog savjeta zbog odlično sprovedenog načela postupnosti u obradi slova i povezanosti tekstova s ostalim nastavnim predmetima, posebno s nastavom srpskog jezika.

Uprkos činjenici da je njegov Bukvar dobio najbolje ocjene, Čaturilo je morao dva puta da ga koriguje, prema primjedbama i zahtjevima eminentnih stručnjaka koji su pregledali udžbenik, prije nego je odobren za štampanje i upotrebu u školama.

Bukvar je objavljen 1886. godine s državnim pravom otkupa na pet godina.

Nakon isteka tog roka Čaturilo je zatražio obnovu ugovora, s tim što je postojeći Bukvar preinačio u skladu s promjenama u nastavnoj praksi i udžbeničkoj literaturi, i poslao ga Glavnom prosvjetnom savjetu na pregled i davanje mišljenja o njegovoj daljnjoj upotrebi u školama.

U Bukvar je unio novine među kojima se izdvajaju upotreba druge boje za obilježavanje novog slova radi lakšeg uočavanja, kao i upotreba slika predmeta koji svojim oblikom podsjećaju na slovo koje se uči. Korigovani Bukvar mu je odobren za privremenu upotrebu do raspisivanja novog konkursa.

O ovom četvrtom izdanju Čaturilovog Bukvara pohvalno je pisano u mnogim stručnim časopisima. U Crnoj Gori je ocijenjen kao do tada najsavršeniji Bukvar napisan na srpskom jeziku. Bilo je prijedloga da se upravo taj Bukvar prilagodi ijekavskom izgovoru, kako bi se mogao koristiti i u crnogorskim osnovnim školama.

Bukvar za osnovne škole u Kraljevini Srbiji se koristio do 1896. godine, mimo svih rokova koji su bili propisani, i dogovoreni i u tom periodu doživio više izdanja u ukupnom tiražu od 300 000 primjeraka.

Te godine je na novom konkursu primljen bukvar drugog autora, koji se koristio u školama do 1905, kada je štampan Čaturilov Bukvar za osnovne škole u Kraljevini Srbiji, napisan prema novim zahtjevima Glavnog prosvjetnog savjeta, koji je, među pet bukvara prispjelih na natječaj

raspisan tri godine ranije, bio ocijenjen kao najbolji.

Iako je i ovaj put bilo pokušaja da se utiče na Čaturila da izvrši neke izmjene u svom udžbeniku, on na to nije pristao. Najvažnija osobenost ovog izdanja bila je usmena analiza govora. Razlika u odnosu na prethodni Bukvar je i Čitanka koja čini poseban udžbenik.

Ovaj Bukvar Steve Čaturila imao je neobičnu sudbinu. Štampan je i u izbjeglištvu, na Krfu 1916. godine, fotolitografski sa starog primjerka pronađenog u Zavodu gospođe Grujić u Faleru kod Pireja. Iz njega su se opismenili mnogi učenici, ali i mnogi nepismeni borci i ranjenici. U školama u izbjeglištvu, u vrijeme kada udžbenika za nastavu maternjeg jezika gotovo da nije bilo, pojava Bukvara Steve Čaturila predstavljala je olakšicu učiteljima u radu s najmlađim učenicima, a starijima priliku da se podsjetite na život u domovini koju su, zbog rata, morali da napuste.

Svako novo izdanje Bukvara Čaturilo je, potpuno posvećen struci i koristeći svoje ogromno iskustvo u radu, kontinuirano usavršavao, unoseći u njega, pedantno i precizno, nove methodske elemente pod uticajem njemačke literature, koju je čitao u originalu, i savremene srpske literature. Njegovo najvažnije dostignuće u pisanju Bukvara je uvođenje metode normalne riječi. To znači da su učenicima bila poznata sva slova, osim prvog koje se obrađuje. Važna novina je izdvajanje početnog slova drugom bojom radi lakše uočljivosti, upotreba slika predmeta koji svojim oblikom podsjećaju na riječ koja se obrađuje, usmena analiza govora. Umjesto sricanja, koje je učenicima stvaralo velike teškoće u učenju čitanja, uveo je ščitavanje, što znači da je učenik učio jedno po jedno slovo i spajao ih u slogove i u riječi. Tekstovi u Bukvaru su bili raznovrsni i uvijek u vaspitnoj i obrazovnoj ulozi.

Uz Bukvar je Čaturilo napisao i metodički priručnik u kojem je dao učiteljima uputstva za praktičan rad u nastavi.

Bukvari Steve Čaturila koristili su se gotovo pola vijeka u Crnoj Gori, Austrougarskoj, Kraljevini Srbiji, u srpskim školama i izbjegličkim centrima u Grčkoj i Francuskoj, u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.

Iz njih su se opismenile mnoge generacije učenika, ali i odraslih da ih kvalitetom, brojem izdanja i tiražima nijedan drugi bukvar nije premašio.

Za svoj rad, nažalost, Čaturilo nikada nije bio adekvatno nagrađen, ali za njega je, kako sam kaže, uvijek bila važnija moralna naknada koja se ogledala u interesu prosvjete i školstva.

Čitanke

Čaturilo je, pored Bukvara, napisao i tri čitanke za crnogorske osnovne škole koje su bile namijenjene učenicima koji su naučili sva slova za uvežbavanje čitanja i pisanja. Iz oglasa, sa prikazom prvog izdanja Bukvara, saznajemo da je Čaturilo planirao da napiše čitanke za sva četiri razreda osnovne škole, ali četvrtu čitanku nije napisao, jer su ga životne i profesionalne okolnosti omele u ostvarenju te zamisli.

Prvu čitanku Čaturilo je objavio 1879, kao sastavni dio Bukvara za crnogorske škole. Naredne godine Čaturilo štampa u Pančevu, u Knjižari Braće Jovanovića Prvu bukvarsku čitanku: mješovitu građu za vježbanje u očiglednoj nastavi, u govorenju, čitanju i pisanju za drugo polugodište I razreda koja je služila za uvežbavanje čitanja. Moto Čitanke, koja je bila odvojena od Bukvara, bio je: "Znanje je svjetlost, znanje je moć, učimo, braćo, dan i noć!"

Prva bukvarska čitanka bila je podijeljena na 11 poglavlja od kojih su najobimnija prva dva: Škola i crkva i Čovjek, sam, u porodici, društvu. U Čitanci dominiraju prozni tekstovi, uglavnom priče narativnog karaktera, čiji su junaci djeca koja godištem odgovaraju učenicima i koja svojim postupcima indirektno utiču na ponašanje učenika. Ima tu zagonetki, savjeta, molitvi, koji treba da kod učenika potaknu ljubav prema školi i učenju kao i njegovanju porodičnih vrijednosti i hrišćanskih vrlina.

Pored priča narativnog karaktera, postoje tekstovi o prirodnom okruženju učenika koji imaju deskriptivan karakter. Ti tekstovi nadoknađuju nedostatak udžbenika iz drugih predmeta, posebno prirode i društva. U Prvoj bukvarskoj čitanci poezija je slabo zastupljena. U Crnoj Gori Čitanka je bila u upotrebi do 1895. godine kada je došlo do izmjene nastavnog programa.

Prvu čitanku Čaturilo je adaptirao za ekavsko govorno područje i ona se koristila u osnovnim školama u Kraljevini Srbiji, kasnije Kraljevini, Srba, Hrvata i Slovenaca i, neko vrijeme, u srpskim školama pod turskom okupacijom.

Razlika u odnosu na prvo izdanje Bukvarske čitanke ogleda se u smanjenju broja tekstova koji opisuju prirodno okruženje, u jednakoj zastupljenosti poezije i proze kao i u adaptaciji tekstova iz narodne književnosti.

Druga čitanka za II razred osnovnijih škola štampana je Državnoj štampariji na Cetinju 1880. godine. Bio je to prvi udžbenik štampan u Crnoj Gori poslije rata.

U ovoj čitanci više od trećine tekstova napisao je sam Čaturilo. U popisu tekstova u sadržaju on navodi i njihove autore, što nije bio slučaj u prethodnim čitankama. Ima do-

sta prevedenih i prerađenih tekstova iz strane književnosti. Od srpskih pjesnika Jovan Jovanović Zmaj zastupljen je sa desetak pjesama. Djela iz narodne književnosti ima malo s obzirom na njenu prisutnost u crnogorskoj usmenoj tradiciji.

Treća čitanka za III razred osnovnijih škola je vjerovatno objavljena 1880. godine, ali to prvo izdanje nije sačuvano. Drugo izdanje štampano je 1885. godine i to je prvi udžbenik u Crnoj Gori koji je recenziran i odobren za štampu.

U trećoj čitanci je veći broj proznih tekstova u odnosu na poeziju. Tekstovi su duži i sveobuhvatniji nego u čitankama za niže razrede s obzirom na uzrast učenika.

Za razliku od Druge čitanke, gdje je narodna književnost slabo zastupljena, ovdje ima dosta basni i narodnih pjesama. Pitalice i poslovice preuzete su iz djela Petra Petrovića Njegoša. Ima i Čaturilovih autorskih pjesama.

Dio čitanke koji prikazuje prirodno okruženje ima enciklopedijski karakter i tako nadoknađuje nedostatak udžbenika iz ostalih predmeta.

Čitanku je Čaturilo adaptirao za srpske osnovne škole u Austrougarskoj tako što je rodoljubive tekstove iz slavne srpske i crnogorske istorije izostavio, jer u Austrougarskoj nisu bili poželjni,

Razlika između ovih izdanja ogledala se u tome što su Čitanke namijenjene školama u Crnoj Gori imale na unutrašnjoj strani korica odrednicu "samo za crnogorske škole".

Sve tri Čaturilove čitanke imale su, u duhu vremena u kojem su nastale, enciklopedijski karakter. Nisu bile usmjerene samo na jezik i književnost, već su, svojim sadržajima popunjavale nedostatak udžbenika iz ostalih predmeta. One su učenicima u to vrijeme često bile jedina lektira i literatura.

Tekstovi u čitankama, od koji je mnoge Čaturilo sam napisao, imali su obrazovni i vaspitni karakter i govorili, pored ostalog, o istoriji, običajima i kulturi tog vremena. Čitanke su objavljivane od 1880. do 1925. godine i bile su veoma popularne, mada nisu doživjele slavu Čaturilovih bukvara.

Uprkos brojnim saznanjima o značaju Čaturilovog pedagoškog i autorskog rada, nepravedno je zaboravljen od sredine HH vijeka. O njemu se u novije vrijeme sve više govori i piše, jer njegovo djelo zahtijeva detaljnu naučnu i stručnu obradu i novo vrednovanje, koje će mu obezbijediti zasluženo mjesto u istoriji prosvjete i kulture zemalja u kojima je živio i radio.

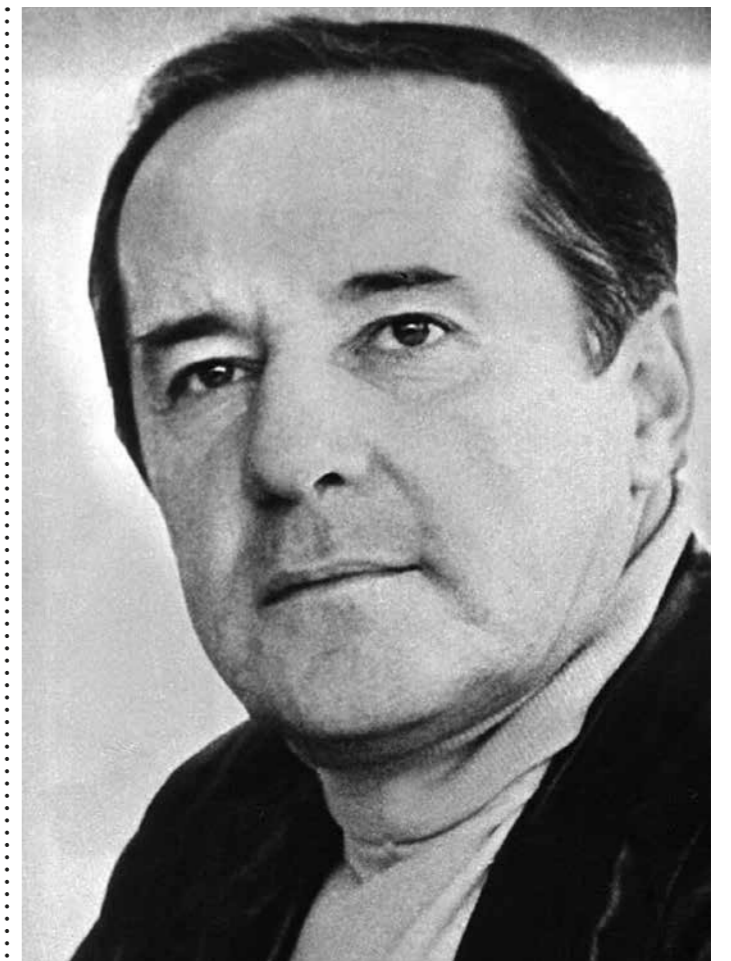
DUŠAN VUKOTIĆ ZABORAVLJENI VIZIONAR

DIO II.

Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, s jedne, te Hrvatsko građansko društvo i Matica crnogorska kao njezini partneri iz Crne Gore, s druge strane, svoju već dugogodišnju suradnju grade i na promišljenim i važnim izdavačkim projektima, zajednički objavljujući (kao izdavači ili suizdavači) knjige o hrvatskim kulturnim i znanstvenim radnicima crnogorskog porijekla te o Hrvatima koji su djelovali u Crnoj Gori. I jedne i druge krasio je bogati dvojni identitet kao dragocjena potpora njihovim vrhunskim postignućima u stvaralačkom radu. Ugradivši sebe u kulturu i duhovnu baštinu i hrvatskoga i crnogorskog naroda, takvi su ljudi najdragocjenije, upravo nezaobilazne povezne točke tih dvaju bliskih naroda, pouzdan simbol njihovih najviših stremljenja i ostvarenja. U sklopu tako naznačene kulturne obveze i izdavačke ambicije do sada smo objavili deset knjiga. U ovoj monografiji javnosti predstavljamo djelo svjetski glasovitog oskarovca, svestranog hrvatskog umjetnika crnogorskog porijekla Dušana Vukotića (1927.-1998.). Bez pretenzija na cjelovitost i potpunost, što još ostaje zadaćom stručne kritike, htjeli smo odati poštovanje vrhunskom stvaraocu u ovoj knjizi u kojoj objavljujemo dostupni nam dio njegova opusa.

Animirani filmovi

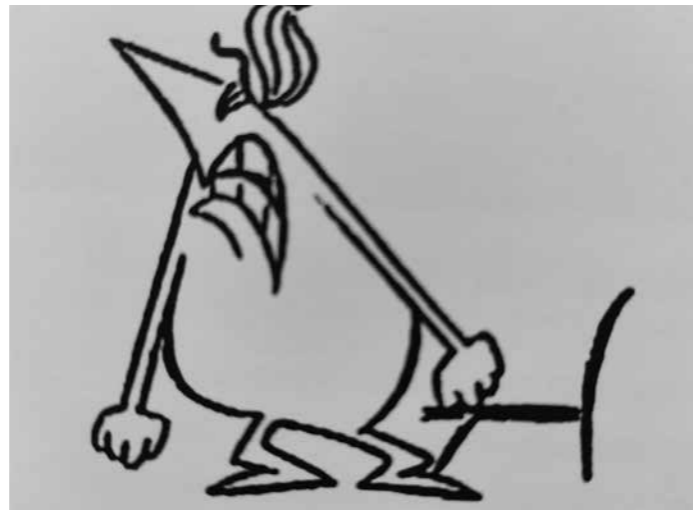
Premda se Dušan Vukotić uobičajeno predstavlja kao hrvatski i jugoslavenski redatelj, scenarist, animator, crtač i karikaturist — ipak se njegovo ime ponajprije povezuje s animiranim filmom. S punim pravom! Pohvala i nagrada kritike i publike Vukotiću, Mimici, Kostelcu i dr. 1958. u Cannesu inspirirale su Georgesu Sadoula i Andres Martina da pišu o "školi animacije koja se pojavila u Zagrebu, a odlikuje se autentičnim viđenjem stvarnosti i originalnošću" (Journées du Cinéma, 1958.). Udvostručeni rad ekipe i podrška narednih godina su osigurali višestruku produkciju koja je nazvana "Zlatno doba". Animirani film u Zagrebu šezdesetih godina bio je prvorazredna kulturna vrijednost i po najstrožim svjetskim mjerilima, a Vukotić i dio kolega u Zagrebu bili su ekipa vrhunskih animatora. Svaki je od njih prije

ili kasnije razvio svoju punu umjetničku osobnost i dao doprinos afirmaciji Zagrebačke škole crtanog filma. Znalci animiranog filma, ne samo u nas, jednostavno su već tih godina prepoznali iznimnu važnost Zagrebačke škole (s Vukotićem, Mimicom, Kostelcem i Kristlom na čelu), ocijenivši je najboljom školom crtanog filma u svijetu. Prateći Vukotićev rad od prvog filma "Kako se rodio Kićo" (1951.), do Oscarovca "Surogata" (1961.) i nakon toga vodeći svjetski filmski kritičari ocjenjuju daje riječ o inovativnom umjetniku koji je od samih svojih početaka uspješno prekoračivao zadane sheme diznjevskog obrasca, što ga je, korak po korak, lansiralo u sam vrh svjetske animacije. Njegove filmove proglašavali su remekdjelima, najboljim filmovima godine, o čemu svjedoče kako najveće stručne nagrade na domaćim i međunarodnim filmskim festivalima,

tako i visoka društvena priznanja. Prema mjerodavnim prosudbama, kvaliteta njegova stvaralaštva u animaciji se izražava u prepoznatljivosti njegovih filmova, u njihovoj originalnosti, njegovu specifičnom grafičkom stilu, jasnoći cjeline, tematskoj širini, opsegu i snazi njegovih poruka. Kvalitetom njegova stvaralaštva izgradio je svoj samostalni put i autentičan izraz u animaciji, čime je ostvario trajan i dubok utjecaj u toj umjetnosti. Gradeći individualni pristup i ostvarujući svoj cilj, uspio je da animacijom "spoji lirsko i ironično, dramsko i satirično, tragično i komično, realno i nerealno". Impresivna je i tematska širina njegovih filmova, čime je izradio temelje svoje crtane morfologije "koju čine bijela ili akvarelna tonirana ploha po kojoj se razigrava plošni, dinamički grafički ornament dekora i likova. Redukcijom stvara osnovne izražajne elemente, plošno karikiranih junaka izraženih pokreta, uz dekorativnu funkciju boje ostvarajući sintezu." Njegova je temeljna zasluga što je odlučujuće utjecao na oblikovanje i razvoj nove animacije. Njegov "genetski" naslijeđen talent i upornost poticali su ga na stalno stvaralačko samonadmašivanje. O tome svjedoče njegovi filmovi od "Nestašnog robota" (1956.), "Koncerta za mašinsku pušku" (1958.), "Osvetnika" (1958.) i "Piccola" (1959.) do "Surogata" (1961.), "Igra" (1962.) i "Mrlje na savjesti" (1968.); ukupno, 105 filmova. "Surogat" i "Igra" kandidirani su za Oscara. U svom najplodnijem razdoblju 1956-1960., napravio je 10 filmova, za koje je dobio 26 nagrada. Godine 1961. njegov je "Surogat" ovjenčan najvećim priznanjem, nagradom Oscar, koja potvrđuje njegovu stvaralačku vrijednost i priznanje je ne samo njemu samome, nego i cijeloj Zagrebačkoj školi crtanog filma. Takav uspjeh nije do danas ponovio nitko s ovih prostora. Iako nije bio na dodjeli Oscara 1961., njegov "Surogat" i drugi filmovi su prikazivani u brojnim gradovima SAD-a, samostalno ili na retrospektivnim projekcijama. Izbjegavao je koliko je mogao svečarske ceremonije, pravdajući se riječima "nemam vremena, moram raditi". S kolegama je u Zagreb filmu napravio desetke filmova za međunarodno tržište na njihov zahtjev. Na festivalima osvajao je prve nagrade. U Oberhausenu i drugim gradovima je bio toliko uvažen i toplo prihvaćen kao daje njihov domaći autor. Svojom upečatljivošću i prepoznatljivošću osvojio je čitav svijet. Zbog svog znanja i ugleda bio je u žiriju na mnogim festivalima u svijetu i doma. Usprkos primamljivim pozivima da dođe raditi u SAD i još nekoliko sredina, nije napustio Zagreb i svoje kolege s kojima je dijelio svoje uspjehe. Vukotić širi stvaralaštvo na igrano-animirane i igrane filmove "Sedmi kontinent" (1966.), "Gubecziana" (1974.), "Akcija stadion" (1977.), "Gosti iz galaksije" (1981.)

i "Kristalni otmičari" (hrvatsko-češki nedovršen film), postižući i s njima velike uspjehe i priznanja. "Dobro došli na planet Zemlju" njegov je posljednji film (1993.).

Karikature stripovi i reklamni filmovi

Nije moguće pisati o Vukotiću, a ne spomenuti na desetke njegovih karikatura za list "Kerempuh". Njegove karikature opsegom su pokrivala više od 30% svakog broja "Kerempuha" ranih pedesetih godina. Mnoge karikature radi i za "Vjesnik", "Jež", "Filmsku kulturu" i druge listove. Vudove su karikature bile prepoznatljive po dosjetkama zasnovanim na nekom društvenom nedostatku. Radio je i strip. Objavio je šaljivi strip "Stručnjak Griša" kojim je osuđivao "bratsku pomoć istočnog bloka". Ostatak će poznat po stripu "Špiljo i Goljo-predhistorijski ljudi" (1953.) koji je izdao u 16 nastavaka, satirično žigajući pojave iz događanja u sportu, kulturi i ukupno u društvu tih godina. S Kostelcem radi 13 reklamnih filmova tog doba, a kasnije 8 filmova sa scenaristom Duškom Radovićem iz Beograda. Izgrađujući sebe unaprijedio je animirane reklamne filmove, što se očituje u izradi većeg broja tih filmova ne samo za našu zemlju, nego i za inozemstvo. S reklamnim filmovima razvio je nove ideje i pristupe te nova iskustva eksperimentiranja i istraživanja. Bio je poznat po razumijevanju svih faza u stvaranju filma, kolegama je pisao scenarije za filmove u zemlji i inozemstvu, a i oni njemu. Realizirao je dio edukativno-informativnih filmova. U filmografiji je navedeno 105 filmova: animirano reklamni, animirani, animirano igrani i igrani filmovi na kojima je radio. Njegovi filmovi prikazani su samostalno ili grupno više od 180 puta u inozemstvu, a više od 150 puta u našoj zemlji. Vukotić je objavio dvadesetak monografskih publikacija, slikovnica za poduzeća iz zemlje i inozemstva, imao oko 40 tekstova kao priloge u zbornicima stručnih radova, u časopisi-

ma i listovima te pet za Crnogorsku akademiju nauka i umjetnosti. Dao je oko 200 intervju u inozemstvu i svojoj zemlji (podaci su nepotpuni). Prema Ranku Munitiću, o Vukotićevu radu napisano je preko 250 članaka u domaćim i inozemnim publikacijama (uz dobitak 150 nagrada), a prema Nenadu Pati preko 340 članaka (2008.).

1971. postao je članom American Academy of Motion Picture Arts and Sciences, dok je 1982. izabran za člana Crnogorske akademije znanosti i umjetnosti. Za svoje bogato stvaralaštvo dobio je niz prestižnih nagrada i priznanja — država, gradova, kulturnih institucija. Izdvajamo: Nagrada AVNOJ-a — SFRJ, Nagrada Vladimir Nator, više nagrada Grada Zagreba za filmove i za životno djelo, i nagrade Titograda, za njegove filmove i za životno djelo. Predsjednik Republike Hrvatske Stjepan Mesić mu posmrtno dodjeljuje orden Danice hrvatske s likom Marka Marulića za posebne zasluge u kulturi, Zagreb. U tom duhu, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i njegov čelnik ministar Božo Biškupić, Zagreb film, Hrvatski filmski savez i Društvo hrvatskih filmskih redatelja, Zagreb. 2007. godinu proglasili su godinom Dušana Vukotića. "VUKOTIĆEVA FILMSKA GODINA": (u povodu 80. obljetnice njegova rođenja). Na 54. festivalu igranog filma u Puli upriličili su hommage velemajestoru i jedinom svom Oscarovcu, uz izložbu animiranih i igranih filmova. Posebno zahvaljujem ravnatelju Zagreb filma Vinku Brešanu, Bajku I. Hromaliću i suradnicima na tome što su organizirali izložbu u Hrvatskom društvu likovnih umjetnika povodom 50. obljetnice dodjele Oscara (2011. Priređivač ovog izdanja najtoplije se zahvaljuje Meliti Andres-Vukotić, Vinku Brešanu, ravnatelju Zagreb filma, autorima priloga u ovom izdanju i akademiku Ranislavu Bulatoviću (CANU). Ponosni smo na grad Zagreb, na njegovu povijesno osvjedočenu sposobnost privlačenja i poštovanja ljudi iz drugih sredina, koji su mu se zauzvrat u punoj mjeri odužili svojim obolom kulturi, znanosti ili tehnološkom razvoju Hrvatske. Najvrednije među njima naš Grad ne zaboravlja, u znak sjećanja na njih podignute su im skulpture ili biste, a katkad su i institucije nazvane njihovim imenima. Očekujemo da će se toj plejadi najzaslužnijih uskoro pridružiti i Vukotić, jer njegovo djelo trajno je i veliko intelektualno postignuće. Pisati o Dušanu Vukotiću znači pisati o Zagrebačkoj školi crtanog filma, koju je razvijao uz još desetke autora, koji su sami tražili vlastite i prepoznatljive putove razvoja animacije. Pisati o njemu zahtijeva godine istraživanja i skupljanja podataka u velikom broju zemalja. Kao izvore koristili smo "Zagrebački krug crtanog filma: Almanah I-4",

Zagreb filma, izvatke iz tekstova njegovih kolega u stručnim časopisima i dnevnim listovima, monografiju "Dušan Vukotić — Vud" Nenada Pate (2008.), kao i podatke iz Crnogorske akademije nauka i umjetnosti. Monografijom želimo izvršiti moralnu obvezu prema Vukotiću; za više od toga nismo mogli osigurati materijalna sredstva. Tražit ćemo i dalje tekstove o njemu, posebno iz gradova u kojima je sudjelovao sa svojim filmovima, kompletirati sve relevantne kritike pisane na desetak jezika za neku buduću monografiju. Inspirativna i poticajna velika umjetnička ostavština Dušana Vukotića-Vuda zaslužuje pozornost i analizu. Zahvaljujući Vinku Brešanu i suradnicima Zagreb film već nekoliko godina intenzivno radi na restauriranju i očuvanju te neprocjenjive umjetničke baštine, čineći je dostupnom digitalnim medijima.

Animirani filmovi Dušana Vukotića

Jurica Starešinić

Prvi koraci u animaciji

Povijest hrvatskog animiranog filma i osobito Zagrebačke škole crtanog filma (koju ćemo u daljnjem tekstu često zvati samo Zagrebačka škola ili Škola) u smislu umjetnički relevantnih djela počinje u prostorijama i pod okriljem političkog humorističkog lista "Kerempuh" među čijim je suradnicima bio i Dušan Vukotić. Prvi animirani filmovi u izradi kojih je Vukotić sudjelovao bili su pokušaj stvaranja jugoslavenskog odgovora na popularnog Disneyjeva Mickeyja Mousea. Međutim, već tada je Vukotić osjetio potrebu udaljavanja od slavnog uzora. "Kako se rodio Kićo" (Josip Sudar, 1951.) i "Začarani dvorac u Dudincima" (Dušan Vukotić, 1952.) kao središnji lik ne nude antropomorfnu životinju, nego malog čovjeka i: napoda čije su zgode pod utjecajem dnevnopolitičke parodije kojom su se autori u to vrijeme bavili u "Kerempuhu". Poznato

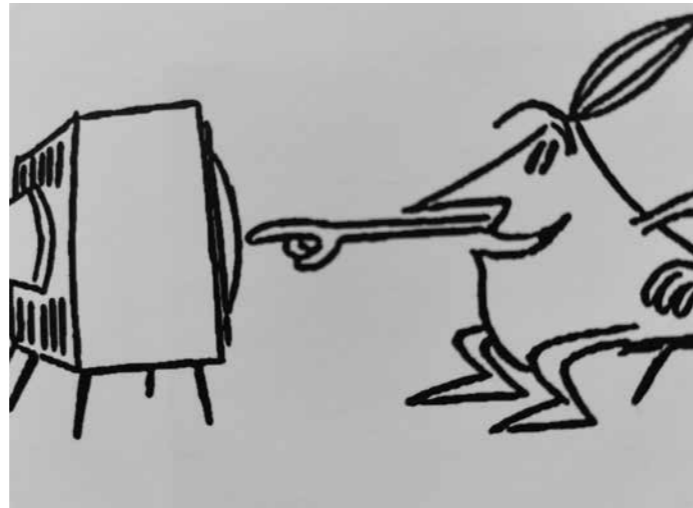
je da zagrebački animatori nisu imali skoro nikakvih spoznaja o tome kako funkcioniraju svjetski studiji, a i knjiga s praktičnim savjetima o animiranju bilo je malo, tako daje najzanimljivije promatrati u tim ranim pokušajima kako su nastojali imitacijom steći znanja koja su njihovi američki prethodnici davno svladali. Neke od tih početničkih nezgrapnosti s vremenom će se, kad Disneyjeve formule postanu očite i dosadne, a oni shvate važnost pokreta u animaciji, pokazati kao prednosti. Na primjer, dvodimenzionalnost karaktera u nekim kadrovima, koja je u prvo vrijeme bila rezultat nepoznavanja trikova kojima su američki studiji stvarali iluziju voluminoznosti, u kasnijim djelima, kad se prihvate i moderniji grafički pristupi i ideje modernog slikarstva o plošnosti slikarskog platna, postat će prepoznatljivo obilježje Zagrebačke škole crtanoga filma.

Reducirana animacija i rađanje prepoznatljivog stila

Sljedeći veliki korak prema tome dogodio se nakon likvidacije poduzeća Duga film u kojem je Vukotić radio na filmovima Kći, kad će jedina mogućnost bavljenja animiranim filmom ostati namjenski filmovi (reklame). Naime, skupina samostalno je izrađivala propagandne animacije u gotovo gerilskim uvjetima. Animatori su sami tražili klijente, predstavljali im scenarije, izrađivali crteže u privatnom stanu, a snimali ih i montirali zvuk posuđenom opremom. Kako bi proizvodnja bila isplativa i kako bi tehnički slabo opremljena grupica animatora mogla redovito isporučivati ugovorene filmove, počelo se eksperimentirati sa crtežom i skraćivanjem animacije. Nesretna okolnost zatvaranja studija za animaciju i osuđenosti na kratke reklamne filmove, pokazala se dosta sretnom za stjecanje novih iskustava, jer veći broj kratkih filmova pružao je više prilika za isprobavanje različitih ideja i pristupa, isto kao što su ograničeni budžeti i kratko vrijeme predviđeno za realizaciju naprosto natjerali Vukotića i njegove suradnike na eksperimentiranje i istraživanje.

Zagreb film

1956. prekretnica je u karijeri Dušana Vukotića. Te se godine, naime, osniva Studio za animirani film kod Zagreb filma, čime u Zagrebu ponovno postoje uvjeti za proizvodnju umjetničkih animiranih filmova. Već prvi takav film, "Nestašni robot", režira Dušan Vukotić. Međutim, film je to koji se prije ističe tehničkom korektnošću nego umjetničkim uspjehom. U cijeloj ovoj prvoj fazi Vukotićeva rada u Zagreb filmu, tematski dominiraju parodije zapadnih žanrova (znanstvene fantastike, vesterna, horora, fantastike). Nema još ni

traga filozofskim promišljanjima i gotovo esejističkom pristupu univerzalnim temama, koji će postati najprepoznatljivije karakteristike njegova autorstva. Umjesto toga, cilj je nasmijati i zabaviti gledatelja. Doduše, u nekim od tih filmova ("Cowboy Jimmy" iz 1957., "Veliki strah" iz 1958.) postoji poučna nota. Filmovi upozoravaju da ne treba previše ozbiljno shvaćati žanrovsku fikciju (Cowboy Jimmy ispadne s kinoplatna u stvarni svijet i pokaže se nesposobnim i nespretnim, a pasionirani čitatelj horor romana u "Velikom strahu" završi u ludnici jer svuda oko sebe vidi gotičke užase). Grafički i animacijski, prije upravo revolucionarnog pomaka u filmovima "Osvetnik" i "Koncert za mašinsku pušku" (oba 1958.), najuspjeliji film vjerojatno muje bio "Cowboy Jimmy" (1957.) u kojem je uočljiva dihotomija disneyjevski riješenih likova djece, pjevačice, lešinara i još ponekog lika nasuprot samog Jimmyja i njegova konja, koji su osmišljeni inovativnije i više u stilu eksperimenata iz reklamne faze. To je dovelo i do blage neujednačenosti u animiranju tih likova, jer se Jimmyjev lik ne pokazuje potentnim za perspektivne pokrete koje je karakter drugih likova (sastavljenih od obliha linija i disneyjevskih elipsa) naprosto zahtijevao. Sličan je slučaj s kinematografijom koja je ponegdje zabavna i inspirirana, a ponegdje blijeda kopija Disneyjevih slikara. S druge strane, u filmu "Abra Kadabra" (1958.) posebno je uspješno ostvaren sklad zvuka i slike. Odnos je to koji ima posebno značenje u animiranom filmu i u čitavom Vukotićevu radu, što naročito postaje očito u posljednjoj stvaralačkoj fazi, kad počinje eksperimentirati slobodnijom fabulom i gradaciju potpuno prepušta glazbi i pokretu. U svim ovim filmovima primjetljivo je kako su međufaze između takozvanih ključnih crteža popunjavane neinspirirano i automatski. U nedostatku jasnih propisa kakve je Disney donio (a odnosili su se na njegove životinjske likove sačinjene uglavnom od elipsoida), fazeri su se gubili kad god bi se susreli s

likom koji je manje konvencionalno zamišljen. Sam Vukotići ovo je razdoblje nazvao drugom fazom svoga opusa i smatrao ga vremenom učenja i stjecanja iskustva. Po vlastitom priznanju, nije se želio upuštati u ambicioznije projekte dok sasvim ne svlada zanatske osnove posla.

Revolucionarne promjene

Već "Osvetnik", a pogotovo "Koncert za mašinsku pušku" oba iz 1958., potpuno su raskrstili s Disneyjem. Revolucionarna prekretnica bilo je bolje shvaćanje perspektive u crtežu (što se nadopunjava na pomake koje smo spomenuli u prošle dvije faze Vukotićeva razvoja) i oslobođenje animacije (što je pak prirodna posljedica stjecanja iskustva animatora i fazera s "čudnim" crtežima kakvi prestaju biti izuzetak i postaju pravilo). U "Koncertu za mašinsku pušku", od prvog kadra (položene gradske zgrade preko kojih prelaze šarene crtice koje predstavljaju automobile) perspektiva je subjektivna do krajnosti, a likovi su potpuno plošni. Već u drugom kadru dio automobila prikazan je u tlocrtu, dio u bokocrtu, a kreću se u raznim i, s gledišta prometne organizacije jednoga grada, nelogičnim smjerovima. Središnji lik u čitavom je filmu prikazan isključivo iz profila i to na takav način da ga je zapravo nemoguće zamisliti iz bilo kojeg drugog kuta. Isto tako, animacija više ne imitira stvarnost. Faze unutar pokreta ne slijede nikakvu logiku, ili ih naprosto nema. Kad se pojavi nužda da se središnji lik okrene oko svoje osi, umjesto da se lice rotira na crtežima međufaza standardnim postupkom, ono se kubistički dekonstruira i svaki element se pokre-

će posebno. U jednom kadru lik je ubijen rafalom koji se čuje samo iz *off*-a, a rane nisu nacrtane na njegovu tijelu, nego su prilično apstraktno oslikane na pozadini oko njega. Često je i naprosto preskakanje pokreta. Međufaze između ključnih položaja ponegdje se uopće ne crtaju, već se, kao u stripu, lik naprosto pojavi na novom mjestu. U filmu "Piccolo" (1960.) Vukotić se možda i najizravnije bavi načinom na koji sukob može eskalirati iz sitne razmirice. Dva susjeda žive u sjajnim odnosima do trenutka kad jedan nabavi usnu harmoniku, što počne smetati drugome, pa se njih dvojica počnu natjecati u tome koji može nabaviti bučniji i iritantniji instrument i glasnije ga svirati. Najzanimljiviji je u filmu način na koji, bez riječi i koristeći uvijek zanimljive i duhovite vizualne dosjetke, Vukotić jasno portretira isprva idiličan odnos, a zatim gradaciju neprijateljstva. Kad jedan od susjeda ne čuje dobro pticu koja pjeva na stablu bližem drugome, ovaj mu, obilno koristeći relativnost perspektive i općenito specifičnu zakonitost crteža, naprosto posudi stablo. Prilika za uzvrat usluge stiže kad dobrom susjedu promoči krov, a njegov ga prijatelj spasi škarama prerezavši isertane linije kojima je stilizirano prikazana kiša. Dakle, opet rješenje moguće samo ako se na crtež ne gleda kao na stilizirani prikaz stvarnosti, nego svijet sa vlastitim zakonitostima. Kasnije, kad će jedan drugoga pokušavati kazniti bukom, zvukove će pratiti ekspresionistički pokreti boja. Zidovi će podrhtavati u ritmu bučne glazbe i poprimati oblike šaka ili šiljaka koji bodu ili udaraju likove. Pred sami kraj, borba buke poprimiti će još izravniji vizualni oblik kad se dimnjaci na njihovim kućama počnu boriti kao mačevi. U ovoj fazi Vukotić realizira i jedan manje umjetnički ambiciozni projekt, ali film kojeg svakako vrijedi spomenuti zbog trajne popularnosti koju je imao kod djece. Naime, još danas ima kulturni status filma kojeg se generacije sjećaju na prostorima nekadašnje Jugoslavije. "Krava na Mjesecu" (1959.) ima izvorište u jednom popularnom žanru - znanstvenoj fantastici - iako se žanrovski okvir raspada pošto fantastičnih elemenata zapravo nema. Da pojasnimo: priča je to o djevojčici koja se igra planiranja puta na Mjesec. Dječak iz susjedstva je zadirkuje sve dok ona ne odluči "provesti plan u djelo" i izgradi impresivnu raketu. Dječak povjeruje da se zaista radi o svemirskom plovilu, a djevojčica ga, čitavo vrijeme svjesna nerealnog karaktera igre, prevari i prenese u pustopoljinu koja nalikuje na površinu Mjeseca. Iz njegovog čuđenja što tamo susreće kravu nastaje niz gegova, da bi na kraju djevojčica trijumfirala pokazavši dječaku s jedne strane moć mašte, a s druge potrebu za razumijevanjem razlike između igre i stvarnosti.

JEDINSTVENI SKLAD ARHITEKTURE PEJZAŽA I TRADICIJE

Tekst: Slobodan Mitrović

Kada su prije više od tri godine prof. Marta Vukotić Lazar i prof. Svetislav G. Popović priredili izložbu arhitekta Vukote Vukotića "TRODIMENZIONALNA MORFOLOGIJA CRNE GORE" iskršli su nepoznati detalji iz biografije jedne vanredne ličnosti među crnogorskim arhitektima i urbanistima. U toku studija arhitekture i umjetnosti (1953-57) crnogorski studenti u Beogradu, Tupa i Mišo Vukotić, Dado Đurić, Uroš Tošković nadahnuti idejama da umjetnost može da ponudi bolji život udružuju se sa Leonidom Šejkom ideologom Rane Medijale. Uz Petra Lubardu i Mila Milunovića utiču na preobražaje i nove pravce umjetnosti i arhitekture na jugoslovenskim prostorima.

Crna Gora je tada bila preokupirana stvaranjem novog glavnog grada Titograda. Cetinje, dotadašnja prijestonica, se iseljava i zaostaje u dotadašnjem kontinuiranom istorijskom razvoju, sa nametnutom industrijom, koja nije imala tradiciju među građanskim porodicama i državnim službenicima.

U urbanoj historiografiji takvi procesi znače veliki poremećaj u dinamici razvoja, koheziji grada, demografskim procesima.

Vukota Tupa Vukotić (1932-2002) je svjedok i učesnik tog vremena sa izraženim društvenim buntom na

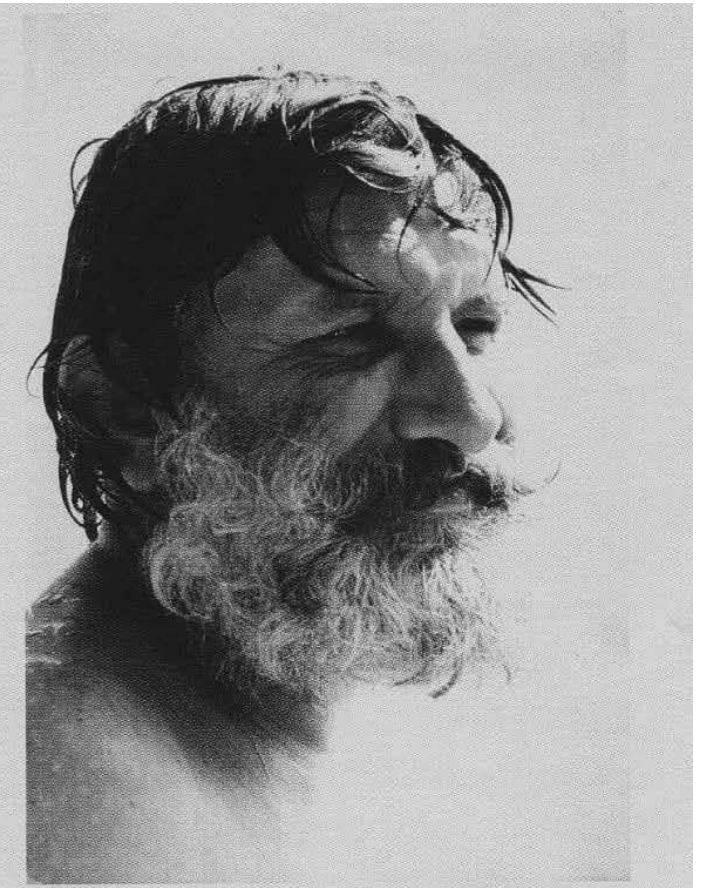
svoj smiren i autoritativan način.

Diplomirao je arhitekturu u Beogradu (1957).

Kroz projekat UNDPiA "Južni Jadran" u Budvi, kasnije RZUP je tekla njegova radna biografija. Urbano planiranje Crne Gore je bila vizija iz koje je posmatrao prostor u makro procesima, a arhitekturom se bavio u mikro ambijentu.

"Plaža Labud" na Morači je djelo malih dimenzija, ali velike prostorne i arhitektonske misaonosti. U vremenu izgradnje socijalizma kada su sve stručne snage države bile stavljene u funkciju obnove porušene Podgorice i nove industrijalizacije, mladi arhitekta Vukotić slobodno i neopterećeno razmišlja u klasičnim postulatima arhitekture, važećim za sva vremena – "kuću graditi sa tlom". Kupališni objekat Labud kreira izrastanjem iz obalnih strana rijeke, prateći topografiju terena. Vukotić niveliše terase na međunivovima, smicanjima po horizontali i vertikalni, armirano betonskim pločama, kao palubama, koje "lebde" nad brzom rijekom. Dominantnu formu i stil ovoj maloj građevini daju prelomljeni brisoleji, dio krovne ploče, kao "zamah krila labuda" nad prostorom kupališta.

Ovo izuzetno djelo organski strukturirane arhitekture je odmah zapaženo i nagrađivano još prije 60 godina

u ondašnjoj Jugoslaviji.

Mansardnim krovom Državnog Arhiva iz (1931), dvorišnim krilom na Pošti (predratni hotel Njujork), Vukotić pokazuje veliko majstorstvo oblikovanja cetinjskih krovova u novom arhitektonskom sklopu. Interpolacijama starog i novog rukopisa, integriše arhitekturu sa očuvanjem duha mjesta, istorijskog jezgra Cetinja

Značajna je takođe, Kapela na Čepurcima (1960) u Podgorici. Sa smaknutim kapelama, i krovnim ravnima, dobila se skulpturalna prostorna arhitektura sa memorijalnim trgom u neposrednom okruženju starije crkve i čempresa, oplemenjujući čin pijeteta pokojnima.

Veliki je broj urbanističkih planova na kojima je Vukotić iskazao svoje makro do mikro osjećanje za prostor Crne Gore i njene gradove. Jedan od mnogih je "Blok 5" u Podgorici, urbanistički koncept koji je pobijedio na javnom konkursu. Okolni pejzaž je integrisao u prostor bloka, izveden po visokim standardima zdrave čovjekove okoline.

GUP Cetinje (1967 i 1987); DUP-ovi: Mojkovac (1960); Ratac, Bar (1965); Kruševac (1988); Drač u Staroj Varoši (1993); Kontakt planovi 7 zona u Titogradu; Prostorni plan "Skadarsko jezero" (1999); Program i koncept obnove objekata istorijskog jezgra Cetinja: Vojni stan – sportski centar; Ljetnja pozornica (koautor S.G. Popović); Grand hotel "Lokanda"; Bolnica "Danilo I";

Englesko poslanstvo; OŠ "Njegoš"; su samo dio ogromnog broja planova i projekata Tupe Vukotića.

Vukota Tupa Vukotić je autohtoni stvaralac, koji uvijek reaguje izvorno na datu lokaciju, zalazeći duboko u prirodu, ambijent, konfiguraciju terena, izgrađenu okolinu, specifičnosti i bioklimatske karakteristike, pejzaž, povlači imaginarne osovine u prostoru sa originalnim urbanističkim rješenjima. Otuda i njegov Atlas "Trodimenzijalne morfologije Crne Gore". Kada se nije moglo ni zamisliti satelitsko snimanje, ni orto foto tehnika, on instinktom i poznavanjem sfernih trigonometrijskih skraćenja crta perom i tušem kao renesansni kartograf stvarajući podlogu za integracije, rast i razvoj gradova. Ovaj Atlas (108 karata 4,0x2,5 metara) je radio 12 godina, iz ličnih potreba urbanog promišljanja, (niko mu nije naručio takav projekat).

Tupa je umio da "uzdigne prostor" da preobrazi okolinu. Njegovi nerealizovani projekti, bi morali biti predmet naučnog bavljenja kao npr. Park Gorica sa briljantnim osjećanjem mikro ambijenta i prostornih veza i sadržaja kojima spaja Goricu i Moraču.

Afinitet prema prostoru odredio je Vukotića kao urbanistu, a po arhitektonskom djelu Plaža Labud upisao se na prvu stranicu istorije autorske arhitekture Crne Gore.

OKUPACIJA PO DUBINI

Tekst: Marko Špadijer

U Crnoj Gori se smjena vlasti ne događa prvi put. Međutim, kod nas zamjena vlasti u državi nije normalan mirnodopski proces, već revolucionarni čin. Srpski unitaristički stampedo (nazvan Antibirokratska revolucija) i politički cunami Srpske pravoslavne crkve (nazvan litijama) donose radikalne promjene s namjerom da se razuri čitavo do tada građeno državno i društveno ustrojstvo. "Revolucija" devedesetih instaliranih je u Podgorici poslušnika Beograda, rasturila i preustrojila Jugoslaviju. Krajem tog desetljeća u Crnoj Gori sazrijeva svijest o vlastitom interesu i ona se usmjerava na put izgradnje građanske države evropskog profila. Suverenisti su referendumom, međunarodnim priznanjem i Ustavom verificirani građanski i multietnički karakter države. Opozicija se tom kursu, ratničkim duhom na ulicama i u Skupštini, održavala braneći prava Srba u Crnoj Gori i interese velikosrpskih krugova iz Beograda. Zahvaljujući slabostima i greškama ranije vlasti, spoljnom uticaju i naročito djelovanju Srpske pravoslavne crkve, ove snage su se pregrupisale i prije pola godine pobijedile na izborima.

U svim društvima sa višepartijskim sistemom nova vlast razvlašćuje staru i sa mjesta političkog odlučivanja sklanja stare i dovodi svoje kadrove. U korištenju tog mehanizma ne može se zamjeriti nova crnogorska vlast. Druga je stvar što je profil pojedinih ličnosti ne uklapa u dostignute standarde multinacionalnog sklada, antifašizma, nacionalnog samopoštovanja, nato savezništva, sekularnosti i suverenosti države Crne Gore.

Nova vlast nastoji da pribavi simpatije naroda iznošenjem u javnost prljavog veša stare vlasti i obećanjima da će vršiti masovna hapšenja. Nijedan građanin nema ništa protiv toga da odgovaraju svima koji su krali i nezakonito radili, ali o tome treba odlučiti sud. Razbukavanje niških populističkih strasti i stvaranjem psihologije linča ne ide u prilog razvoja demokratskih postupaka i izgradnje institucija. Iza fasade borbe za pravdu, ostvaruje se jedna druga "mapa puta" ove prosrpske vlasti koja vidi šansu da udari na temelje crnogorske nezavisnosti. Oni koji su zasjeli koriste pobjedu kao pravo na nasilje i srpski nacionalistički pohod na Crnu Goru.

Ovu vlast nisu formirali pobjednici na izborima, već božanska sila koja je odredila Mesiju koji će srpski klerikalizam upakovati u ekspertske formule i tako održati privid moderne države. Partije željne vlasti i osvete dobivaju

... mogućnost da "po dubini" zagospodare polugama moći i zadovolje svoje programske ciljeve, u koje spadaju razaranje crnogorskog nacionalnog i državotvornog bića, obesmišljavanje multinacionalne i multikulturne prirode crnogorskog društva, i konačno gospodarenje crnogorskog prostora kao dijelom "srpskog sveta". SPC, kao glavni ideološki protivnik suverene Crne Gore, obučio je kadrove za tu misiju. Ta srpska imperijalna strategija veoma je stara, a sada je taktika prilagođena novim uslovima. Ekspertska vlast trebala bi stvoriti povoljan ambijent da se obnove tekovine bjelaške 1918, dopunjene četničkim iskustvom, ratnim trofejima za srpstvo devedesetih i litijaškim zavjetima 2020. godine. To se nastoji postići "mekom" i tvrdom silom. Pored vlasti na nacionalnom nivou u opštinama gdje se stvaraju autonomne srpske teritorije, treba u sve društvene pore instalirati srpsku svijest. Promjene "po dubini" su prostor za krvoločne zagovornike srpske Crne Gore koji su bili postavljeni kao tempirane bombe za rušenje njenih suverenosti. To ne bi bili "spavači" niti "peta kolona" koja dočekuje "oslobodioca", već administrativni i paravojni odredi za zapošljavanje okupiranih teritorija, kako bi se jednom za vazda slomio "crnogorski separatizam" treba u sve društvene pore instalirati srpsku svijest. Promjene "po dubini" su prostor za krvoločne zagovornike srpske Crne Gore koji su bili postavljeni kao tempirane bombe za rušenje njenih suverenosti. To ne bi bili "spavači" niti "peta kolona" koja dočekuje "oslobodioca", već administrativni i paravojni odredi za zapošljavanje okupiranih teritorija, kako bi se jednom za vazda slomio "crnogorski separatizam"

Razmatrajući mogući scenarij koji je pripremljen za rušenje Crne Gore, neke stvari djeluju zbunjujuće. Prva zagonetka je premijer. Glavni posao treba biti čovjek bez iskustva u administraciji, javnim poslovima, koji je u politici diletant. Čudno je kako je i sada ostao na vlasti, i kako funkcionise ta kohabitacija unutar samog pobjedničkog saveza. On ima naviku da govori bez autocenzure i odgovornosti za izgovorenu riječ. Taj stil narodnog čovjeka koji se ne opterećuje

formalnostima može nekome izgledati prostodušan i prisan, ali ako neko sa mjesta na kome mora strogo voditi računa o zakonima i procedurama, banalno morao, relativizirati četništvo i antifašizam, površno tumačiti biblijske teme, prijeti prosvjetnim radnicima, provocira cetinjske građane, objavljuje da je glasao protiv država koja vodi politiku, onda to nije govor neobaveznog profesora na seoskom posijelu, već ozbiljan društveni eksces. Možda je izabran svjesno da bi retorikom vjernika i fantaste opsjenio crnogorski svetosavski narod koji vapi za novi vođom.

Njegova ekipa eksperata, pozvana je da riješi ovozemaljske probleme u vrlo teškim uvjetima. Neki od njih već su javno predstavljeni kao ambiciozni početnici kojih svijet počinje, dok drugi, možda, rade svoj posao. Vlast za sada najviše agilnosti pokazuje izglasavanje u Skupštini zakona iz oporuke bivšeg mitropolita SPC u Crnoj Gori, mahanjem papira pred kamerama kojima optužuju bivšu vlast, privođenjem ili prijetnjama hapšenjima, ukidanjem nacionalnog aviokompanije, zaplašivanjem da će ugasi pomorski saobraćaj i TE Pljevlja, (željezničke ne namjeravaju za sada pretapati u staro gvožđe jer treba ostaviti siguran koridor za Srbiju)... Međunarodni kapacitet su pokazali u ekspresnim enormnim zaduživanjem zemlje, ali ne u nabavci vakcina protiv virusa Korona. Trenirali su strogoću prema ambasadorima koji nijesu po njihovoj volji,

U demokratskim društvima, vlasti se mijenjaju, dobivaju mandat i opet se bore za naklonost birača. Institucije ostaju sa svojim pravilima i kompetencijama, više ili manje slobodne i stabilne kako pružaju sigurnost građanima bez obzira na to koja je vlast. Pod svakim vlašću, biblioteke ostaju biblioteke, univerziteti se bave vaspitanjem i naukom, policija obezbjeđuje mir građanima, sudovi sude, bolnice liječe, simfonijski orkestri sviraju, nacionalni parkovi rade po ekološkim protokolima, aerodromi obezbjeđuju usluge za avione, škole uče i vaspitavaju đake, električne centrale proizvodi struju, poljoprivredna dobra hrana, sportski klubovi zabave i fizičku kulturu, komunalne službe obavljaju svoje poslove... Svaka od djelatnosti ima svoja pravila i za moderno društveno korisno funkcionisanje, pored materijalnih uslova, mora imati stručne i iskusne kadrove. Kad jedna vlast pohita bez javnih rasprava i argumenata o sposobnostima i rezultatima, smijeni ljekare, policajce, sudije, tužioce, oficire, rukovodstvo nacionalnih parkova, aerodrom, poljoprivrednih kombinacija, rektora, direktore škole, ambasadora... ona ne pokazuje ekspertsku superiornost već političku odmazdu.

Teško je shvatiti kako funkcionise vlast koja dobiva žešće kritike iz redova svojih koalicija, nego od opozicije. Izgleda da su volja za moć i osveta amalgam koji joj daje kompaktnost. Podržavaju partije koje Crnogorce priznaju samo kao Srbe, njihovu istoriju, kulturu i državu kao srpsku, partija koja marginalizira nacionalno pitanje i ima ambiciju da pomiri crnogorsko društvo, koje je po njima bez prošlosti,

istorije i državnog iskustva, kao i partija koja je građanska i crnogorska programska opredjeljenja stavila na čekanje, dok ne obavi krvnu osvetu prema DPS, prigrabi vlast ili iz vlasti bude izbačena.

Pri takvim okolnostima građani teško mogu vjerovati na riječ vlasti da je posvećena prosperitetu zemlje, da nastoji iskoristiti korupciju, istražiti pravni red, kako bi se ubrzao njen put ka Evropi. To mogu da obezbijede samo stručnjaci jednog nacionalnog, ideološkog i vjerskog ubjeđenja. Za otrežnjenje može poslužiti prisjećanje na referendumsko pitanje 2006. godine: "Želite li da Republika Crna Gora bude nezavisna država sa kazneno međunarodno-pravnim subjektivitetom". Najveći dio današnje vlasti, prema vlastitom priznanju i premijer, odgovorili su na NE. U skladu s njihovom principijelnošću možemo pretpostaviti da su ostali pri stavu da nijesu za nezavisnu Crnu Goru sa "punim međunarodno pravnim subjektivitetom". Cinik je rekao da ne žure sa vakcinacijom građana protiv Korone,

Oni u Crnoj Gori koji odbacuju istorijsko iskustvo dovoljno je da se sjete 1992. godine, žabljačkog ustava zajedničkih država sa Srbijom i položaja Crne Gore u toj zajednici. U tom "srećnom" periodu "dva oka u glavi", Crna Gora kao srbijanski srez imala je ravnopravnost preko Crnogorca koji su dobijali važne državne funkcije. Kad su im pokidani konci na kojima su lutkali za račun velikog brata, ostali su anonimni, kao i što su bili, ali su zadržali velike stanove u Beogradu i ugledno mjesto na plemenskim skupovima na kojima se srbi i prekađuje Crnoj Gori. Niko od njih nije se vratio, niti je vaspitavao porod da pomogne svojoj Crnoj Gori, već su se pridružili tolikim ranijim patriotama "poreklom iz Crne Gore". Sudbina Crne Gore je na građanima kojima je ona jedina domovina i smisao čija zajednica počiva na suživotu, a ne samouništenju.

Ovo što danas doživljavamo nije revolucija koja sve ruši, niti "revolucija koja teče", već obmanjivačka klerikalna (kontra) revolucija koja se ogrće demagoškim frazama da će usrećivati vjerni narod. Ona se služi trikovima o lojalnosti evropskoj agendi kako bi se osjećala pacifična međunarodna zajednica, au stvari traži vrijeme da "po dubini" potkopa temelje suverene, građanske i sekularne Crne Gore. Ma kako to lukavstvo okupacije predstavlja kao oslobođenje, vlast ne može da sakrije svoju vučju prirodu kamufliranu lisičjim krznom.

Okupacija je vojni termin koji znači oružano osvajanje tuđe teritorije. Tih okupacija država, posebno pojedinih njenih dijelova, Crna Gora imala je kroz istoriju. Okupatori su osvajali, uspostavljali vlast, boravili kraće ili duže, ostavljali manje ili dublje tragove. Moćna carstva su nestala u maglinama istorije, mala Crna Gora opstajala, postoji danas i biće vječna. Najteža je okupacija kad građani svjesno ili nesvjesno sami sebi svežu ruke i dobrovoljno se predaju. To nije u crnogorskoj tradiciji, niti u prirodi Crnogoraca.

MEMOARI

DIO IV.

Tekst: Pop Lazo Popović Jabučanin

Oganj bijaše mlogo objačio i muka ga bješe udavit, ali će Bog pomaga, tun nije muke. Pošto oni oganj udavih, nađoh jopet na tri mjesta đe je zakopan oganj.

Te ljude koji ni žegoše tu noć kuću, mi mlogo tražismo i mlozinu za to klesmo i ne mogasmo ih nač. Ma Bog, za njegovu slavu, našao ih je i osvetio ne od tjih ljudi. Ovo mi je bila prva napast od velikije napastih.

Noslijd ovoga navališe na g. Pera Tomova njegova braća da mu ne dadu da on ima dijela u ovu kuću, a to od zavisti i mrzosti.

Pokojni g. Pero počē da prodaje njegov dio od kuće i na to se naturiše moji zlotvori da kupuju po kuće, oni koji hoćahu, pošto oni kupe, da učine mene da mi ono moje ne valja ništa i da mi propane. A ja ne dadoh, nego sudom kupih ja ono po kuće u g. Pera.

Ostade za mene sva kuća i ovo ukratko kažem, ali imao sam dosta oko ovoga davije i neprijatelja steka ćerajući se š njima, i mogu lako reći da mi je ovo druga napast od velikijeh napastih. Videći ja svoju braću u siromaštinu grdnu i veliku, ja ih pozvah i puštih u dio - da ima svaki dio u kuću i u trgovinu.

Ovako smo živjeli lijepo svikolici i dosta se dobro dobijaše od trgovine.

Kad su mi se napunile 36 godina, a to je 1833. godine oktobra 1. dana, rodi se moje prvo dijete, Marija.

1835. godine januara 29. rodi se Vidak; u ovo doba promijenih s vladikom Petrom II moja dobra što bjeh kupio i ogradio u Humce.

Dadoh ja, i Jovo brat mi, Vladici naša dobra u Humce, a on nama zemlju podno Romanovine. Vladika posla dva stimadura, g. Stanka Stijepova Petrovića i Rama Lazareva iz Zagarača, te stimaše naša dobra u Humce, pa tader stimaše zemlju podno Romanovine i dadoše ni kako ono naše podnosaše, i tako smo živjeli dosta lijepo.

Godine 1836. maja 20. počē da napada na nas velika napast od zlijeh ljudi.

Svadi se najprijed Spasoje Đura Ilina Laislaića sa mojim sinovcem Markom Nikolinim.

Spasoje, stariji i jači, ucvijeli Marka. Markov stric Pero počē na osvetu i izbi Spasoja u Njegovinu; Mitar Đurov prevari mojega starog oca pod Humce i izbi ga.

Tako se zamismo u pogane rabote, da radimo jedan drugome o glavi š njima.

Jednu večē po noći u Umce ubi neko Voina Đurova Laislaića u odar kod žene, sjekirom u mozak; ovo bi u najviše naše ćeranje. Njegova braća Laislaići rekoše da smo ga mi ubili, a mi ga ne bijasmo ubili; ovako se ovo povučē do Gospođinadne maloga. Na večē Gospođinadne maloga zapadoše Laislaići lupeški i ubiše mog brata Todora na Hanove u Donje polje, ponoći u kuću proz tiple, pa pobjegoše.

Sud ih dobro ćeraše i za pravdu zborasē. Pokojni g. Tomo Markov, otac vladike Petra II bijaše tader vrhovni ćojak od suda. Zaklinjaše se za nas i za pravdu, najvišijema i najtežijema kletvama da mi nijesmo ubili Voina Đurova, kao što i ne bijasmo. Pa opet prevrnu, i drugi glavari od suda, istom kletvom, da smo mi ubili Voina Đurova; a ovo ih obrnu Markiša Ilin mitom ili i drugijema đavolijjema rabotama njegovijema, koje im tader idahu u račun svijema, te oni počēše i prevrnuše tako da zbore, ali im bi i takva naredba da čine. Prvom se kunjahu ovako: ako su ubili sinovi Saviha Dragova Voina Đurova, da na njihovo ognjšte crno trnje raste.

Pa opet obrnu isti g. Tomo i vas sud i Senat da se kune istom kletvom:

Ako nijesu ubili sinovi Savića Dragova Voina Đurova, da na njihovo ognjište crno trnje raste; (i raste).

Među ovijem ispade Stanko Radanović iz Špadijera, koji bješe tu noć u istu kuću za plot konačio, u koju je poginuo Voin Đurov, da kaže ko ga je ubio - za dušu i za pravicu i da pravom svjedočbom izbavi nas iz velike muke i napasti.

Doćeka ga g. Tomo Markov i saf Senat; ne dadoše mu ni izmolit, i dlakom za to i glavu ne izgubi. Nego oni isti nađoše tri lažava sjedoka koji te protivu nas sjedočit i dokazat da smo mi, drugi niko, ubili Voina Đurova, i dadoše im dvije ledenice da lažavo sjedoče.

Ovi tri sjedoka kojijema milije bjehu dvije ledenice, no duša, sreća i poštenje, bijahu Baice, imenom Pero Bogdanov, Drago Perov i Voin Vrana.

Poslijed nekoliko godina kumova moj sin Vidak u Draga Perova i njegovih sinova, pa se Drago prepade od Boga i svetoga Jovana i pokaja se što je htio da učini od naše kuće na Božju pravdu, pa mi počē kaževati kako im je sud vrhovni dao ledenice i kako ih je naučio da svjsdoče; dakle, da je htio on i družina mu da svjedoče da smo mi ubili Voina Đurova.

Pa ja pitah Draga: "Kako si, kume, htio ti da svjsdočiš na mene takvo zlo, kad ga ja nijesam učinio i kad ti o tome ne znaj ništa?"

A on mi reče: "Evo ovako kume: bjesmo se dogovorili mi trojica i uglavili sa sudom da zborimo i kažemo pred sudom da mi bjesmo tu večē kad je Voin Đurov poginuo oko Humaca pošli u krađu i kad bjesmo pod selo kod Dračsvs ulice, ćujemo graju u selu irsko polja, pa stadosmo na isto mjesto da slušamo što je; kad malo stade, a evo trči niz polje neko k nama; kad se oni približiše, mi se zabismo u jednu draču, a oni dođoše krajem samijeh nas i krajem noga ni pasaše, a grijaše mjesec i vidaše se ka i u dan i poznadosmo svakojeja, a to bijahu tri sina Savića Dragova. Ovakvi ni bješe dogovor da sudu tako kažemo, a sud da ne ište više pravde, no da čini od vas što su naumili."

A ja ga zapitah opet: "A zašto si mi to htio učinit kume na pravdu Božu?"

A on reče: "Đavoli ga znali kume". I na ovo ja i Drago

prekidamosmo razgovor o tome. Sud znavaše dakle lijepo da mi nijesmo ubili Voina, ali oće na sramotu da prebiju glavu za glavu, Todora za Voina.

A mi - da ne damo nikad. Pa oće da ne fataju i povežu, pa da čine što oće od nas. A mi se ne damo ufatit živi nikad i tako se zamismo sa sudom u veliku pravdu i zlo, zaboravismo kuću Ilića, no na veliku Božu pravdu uzjaha ni sud, da prebijemo glavu za glavu i da je platio na pravdu Božu, koju nijesmo ubili.

Ali teško tome ko se sa sudom zemaljskijem zapravda, ka i što je bilo jadnome mene, ali nije ni njima dobro bilo od Višnjega, no i opet, koga Gospod, za njegovu slavu sveti, dobro je.

Ovo pravdanje i davija sa sudom zami se svu godinu.

Na večē krsnoga imena našeg godine 1837. januara 6. pobjegli smo iz naše kuće, a ostavili prijatelje u kuću i noćili smo u Jagnjijevski krš Delja. I tun smo slavili na večē svetoga Jovana. Na Ivanjdan 7. januara, sastavismo se s nekijema Baicama i obeća smo im smo im nekoliko mita i skupismo nekoliko ljudih suprotiv Suda.

Te mi na zoru u Senat sa Sudom u pravdu, a Vladika bijaše pošā niz more; Suda bijaše dosta, a nas dosta, i tun se zamalo ne isklasmo.

Baice, vazda prijevarni, počēše se dogovarat opet posle ovoga sa Sudom, oni isti koji mito uzeše, da nas posijeku i iskopaju.

Nama dokaza jedan od istijeh njih, kad se bijasmo sastanuli u Brajanov do u pojatu Sava Lazova.

Mi tun vidjesmo da ni rade o glavi i o nesreći, pa se mi na lijepe razdvojsmo i više š njima ne hćesmo imati sastanka.

A sud oćaše i rađaše što bolje mogaše da po svaki način prebije se glava za glavu dvojica mrtvi, a mi zašto nijesmo pristali, nego se ćeramo sa Sudom, da barem još dvojicu od nas oprže na oganj kod crkve, a bijahu snašli svega i dosta našijeh falencija prema Suda, koje smo tobož učinili, može bit toliko, da pošto ne potuku, jedino da Vladici kažu, zašto su to učinili, a za Boga i narod zato ne mišljahu ništa, a pravica bila je daleko od njih.

Videći mi sve ovo, prekidosmo daviju sa Sudom pak se sabismo u našu kuću u selo, kupismo dosta fišeka, pa smo se čuvali od svakoga i u nju smo živjeli.

Dohodiše u više puta serdari od Senata su po nekoliko ludih, da ne mole i da ne prevare, na Božu vjeru da ne ufate.

Ma ove ljude šiljaše g. Tomo Markov, a kad ih je spravljao k nama, pitali su ga kako ćemo prevarit ljude na Božu Vjeru? A on im na to zapovijeda: hajte, ufati nevjeru i udri nevjeru, na Vjeru.

Za ove iste riječi g. Toma kazao mi je kapetan Lazo proroković kad je u nas na kumstvo dolazio.

A mi braća bjesmo rekli da se živi ni u čije ruke ne predamo i da se branimo s pomoću Božom i u ime njegove pravde, dok smo živi; bjesmo pregli da na pravdu Božu mi nikad ne prebijemo našega brata za čojka kojega mi nijesmo ubili, nit da ga pravi platimo našom krvlju.

Tako stojasmo u zatvor do 12. Julija 1837. godine.

U ovo doba ufatiše Zeka Bogdanova iz Cuca, koji činjaše ljudima zlo i ne maraše za sud, i za ovo bješe se skupilo nekoliko vojske u Donje polje do blizu 2000 ljudi. Cuce; kako vidiješe da će ga mušketat, zamoliše se da im ga pušte na otkupe, ljudi voleše uzet otkup nego ga izgubit, i uzeše 133 cekina i dva groša, ka i za mrtvu glavu.

Ovu globu podijeliše oni Crnogorci koji se tun nagnaše; a to bjehu Cetinjani, Njeguši, Čeklići i Cuce. A ta isti dan kad podijeliše ovu globu, dođoše Čsvjani, Bjelice, Pješivci, nekoliko Bjelopavlića i nekoliko od Riječke Nahije i zaiskaše i oni svi od ove globe dio, da se i njima dadne; istu onijema koji bijahu podijelili i onijsma što bijahu dio primili i stadoše se o tome kladit između sebe i dođoše blizu do pokolja.

A u ovo vrijeme tanak sud biješe: često se ljudi kolahu i oko malijeh stvari i rabota.

Kad ovu svađu vide da će bit, g. Tomo Markov, a vrhovni čojak od suda, skoči i reče im: "Crnogorci, ne svađate se oko ove globe, nego ako ste s toga, eto vi tun polje, u popa Laza s braćom, još deblja globa od ove, pa hajte, dovedite ih, na ćete imat što dijeliti."

Vojska se na to skloni, pa se dogovoriše i razrediše vojsku i spraviše pred vojskom od polja serdara Mila iz Baica, a pred vojskom od gore Đura Prelova iz Bapca.

U prvi mrak udariše ni na kuću. Okoliše ne u kuću. Izazva me Đuro Prelov i reče mi: " Čeka mi se, pope Lazo, evo idem da večeramo zajedno". A ja mu na to odgovorih: "Hodi, hodi, brzo, evo ti gotovim večeru."

U ta mah oni prosuše oganj na kuću, ubiše mi psa za kućom i zaždiše mu kolibu.

Mi ne mećemo ni jedne puške, nego gledamo i pazimo kad se dobro bliže primaknu da se barem dobro osvetimo i zamijenimo, pa da ginemo, a znavasmo svakojako: ako ne ufate žive, da ćemo poginut.

Vojska traje oko nas do ponoći, a vidiješe da ne žive ufatit ne mogu, što neće poginut od njih više nego jedan, pa se svako bojaše sebe, da ne pogine od lude pameti, što je doša vrh ljudi koji mu nijesu ništa učinili.

U to zazva mene serdar Manojle s Čeva i reče mi: "Hajte izlaste, pope Lazo, na Božu Vjeru, a vidim svakojako da si poginuo već".

Ja njemu odgovorih: "Vidim, serdare, da ćete mi izgubit tijelo, ali se nadam u Boga da mi duši ne možete ništa učinit". A on mene reče: "Vala, čočče, tvoja je svaka osobita".

U ta isti mah posla g. Pero Tomov da se vraća vojska na Donje polje, i da ostave stražu oko nas da ne utečemo. Pa sjutra dan da povezu topove da ne biju u kuću.

Mi u kuću ne znavasmo što oni hoće sjutra od nas da čine, nego ja zazvah serdara Mila i dadoh mu tvrdu Božu Vjeru, da ću ga čekat do sjutra do sunca u istu kuću, a on da makne vojsku, da se ne koljemo po noći, i kazah mu što ću činiti do sjutra - da ću pisat za pet Crnogoraca, da se š njima sastanem.

Pa ako me uzmu oni pet na dušu i na sreću da ću ja doć u Sud.

U ovo ja njih malo ometoh, zapilo počisto znavah da ti pet ljudi neće doći svi na stanak, a i zašto znavah, da oni znadu što oće da od mene Sud učini, pa se na njih uzdah, da me nete prevarit na Božu vjeru i nete da me dadu u ruke Suda da poginem preko njihove Bože vjere. I tako mi sa serdarima ufatismo vjeru na riječi.

Oni povedoše vojsku i povedoše u Manastir u zalogu naše dva rođaka, Marka Đurišina i Nika Bogdanova: ako mi utečemo, da oni za nas plate.

A ja pisah kao što bjehu vjeru dao za g. Mašana Savova Petrovića, za kapetana Laza Prorokovića, za Radovana Pipera kao ađutanta i bližnjeg slugu Vladičina: znavah dobro da ovi tri doć neće zašto im pisah i što ih zovem; pisah za Pera Tomova i serdara Mila - ovi dva bjehu mi najviši krmnici, ma mislim neka se pomiješa dobro i zlo ujedno, i pišem njima svijema ovako:

"Ja ve zovem da se stanemo i ako me uzmete vi petin a na dušu i na sreću, ja ću s vama odit u Sud"

Kako ono pismo dođe među vojskom i pročitao se, zavika g. Mašan Savov Petrović: "Ja tamo prvi neću - da varam prave Crnogorce da ih palimo na te poljane na Božu Vjeru". Tako reče i kapetan Lazo Proroković, a i Radovan Piper isto ka i g. Mašan Petrović. Na ovo im reče g. Tomo Markov:

"A zašto ne, ali da se ne ogriješite, ufati nevjeru, pa udri nevjeru, nevjeru."

Od ovijeh pet ne hće doć na stanak nijedan, ni poslušat g. Toma, a dođoše drugijsh sedam Crnogoraca, a to bijehu knjaz Joko Bogdanović, pop Staniša iz Đeklića, Drago Mićov Cuca, Savo Lukin Bjelica, Andrija Đurov Đeklić, pop Ivan Đeklić, s Petrova Dola, i još jedan sedmi kojemu ne znam imena.

Puštismo ih u kuću. Stavismo im da sjedu i počese razgovarati i gledat se dosta ružno.

Najposlijed im ja rekoh da su došli oni pet ljudi za koje sam pisa, ja bih pošao s njima, ama kad nijesu došli oni, ja ću poslat s vama mojega oca, pa će je on, tu smo i mi svikolici.

"A i što oćete od nas? Kad ćemo vi mi dat vjeru da dokle dođe Vladika iz mora, mi nećemo nikome ništa učiniti, niti ćemo bježat, pa i ne ištemo vi ništa.

A kad dođe Vladika, mi ćemo njemu panut glavom u skut, pa što gođ hoće neka od nas čini."

Oni se tader oveseliše i biše konteni na ove naše riječi; tako se smirismo i dadosmo im da ručaju i oni pođoše i povedoše ni oca.

Ja sam znavo lijepo da Sud neće primit onoga starca, nego da oće mene da dokuče, a više nikoga.

Pa rekoh doma: "Dajte da ručamo, e će sad doći ded uz polja, a za njim i vojska.

Pa kad smo bili dosad u tavnici u i zatvor, sad nije preša, a kad ne Bog izbavio dosad, - nego ljevše ni je

da idemo u Glavicu."

Malo za ovijem dođe mene iz vojske glas da nijesu hćeli primit đeda, nego su mu rekli: "Što ćeš ti đede, nego hajde ti doma, a neka dođe pop Lazo ovamo, da se veže ovden; kako, m[i] nećemo tebe ni sve tvoje sinove do njega nikoga".

Postoja malo, kad evo idu dva čojka uz polje: kapetan Lazo Proroković i otac mi; dođoše pred kućom, a mi bjesmo u Glavicu.

Zazva kapetan Lazo mene, a ja pođoh k njemu, i on mi počeo govorit: "Što si se, pope Lazo, pomamio, što se ćeraš sa Sudom, što ne pođeš k njemu, da li ne vidiš da s Sudom ne može se ćerat, e su se obidovale mlogo bijesnije kuće pa su propale, pa i paša skadarski poginuo je kad se počeo da se ćera s Crnogorcima, a nekma li ti! Ti hoćeš propanut."

A ja mu odgovorim:

"ja se k. Lazo ne ćeram sa Sudom, no Sud sa mnom.

ja sam zva tebe su još četiri Crnogorca, pa ako ćete me vi pet uzet na dušu i na sreću, da ću ja s vama u Sud; vi ne dođoste, pa ja iz toga vidijeh da nema dobra, poslao đeda; vi ga ne šćeste, pa evo si doša ti sam i ako me uzimaš ti sam na dušu i na sreću, ja ću odit i s tobom."

On na to odgovori: „Ja ne uzimam ni da Bog".

A ja njemu rekoh: "Ada kako me zoveš k. Lazo"

A on odgovori: "Đavoli ga crni znali".

"Ada kako sad kapetane?"

A on reče: "Hajte bjež'te što najbolje možete, a ja ću hoditi što najlakše mogu, zašto će vojska sada kuću vi izgoret i svu raskopat, no hajte bjež'te što najbolje možete, a ja ću hodit što najlakše mogu."

Tader mu rekoh: "Lazo vežem te Bogom živijem i svetijem Jovanom, ako smo krivi, radi čas prijed da ne spendžaš, a ako li vidiš da smo pravi, pomozi ni kapetane, vežem te Bogom i svetijem Jovanom."

Na ovo se kapetan ka i začudi i na to se razdvojsmo.

Pođe kapetan niz polje, a mi u Glavicu, a roblje ni bješe uteklo na Bokovo.

Mi smo gledali iz Glavice kako će vojska uz polje da kuću gori i razura ali, niko ne dođe da ni kuću Izgori, zašto se bojaše svak sebe, da mi opet onoga ko je oćaše izgoret, njegovu ne izgorimo.

Nego prodadoše kuću našu što imasmo u Donje polje na Hanove, g. Peru Tomovu i Marku Lukinu Baici za 100 talijera - kuću pokućstvo i sve što se u kuću nalazaše.

ZAPISANO JE

Tekst: Branko Borilović; Prilog pripremio: Vesko Pejović

-Da samo u Kragujevačkoj Jasenici doseljenih iz Crne Gore ima 50 rodova, danas sa 700 domova; u Smederevskom Podunavlju 25 rodova sa 612 domova; u Valjevskoj Kolubari i Podgorini 200 rodova sa oko 2500 domova; u Užičkoj Crnoj Gori 205 rodova sa preko 3000 domova; u Sokoskoj Nahiji (Gornje Podrinje) 145 rodova sa 4252 doma.

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str. 1-2.

-Da su Obrenovići starinom iz plemena Bratonožići. Njihovi srodnici su Miloševići (Đukići) iz sela Gornja Dobrija. Preselili se pred kraj 17. vijeka.

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str. 8.

-Da je Karađorđu "deda došao iz Vasojevića, a po drugom izvorima, starina mu je iz sela Doljana, dva sata daleko od Podgorice".

Brastvo, Beograd, knj. XX, 1926, str. 65.

-Da su Karađorđevići starinom iz Klimentata-Sjeverna Albanija. Za Crnog Đorđa (Karađorđa) i ostale Karađorđeviće se kaže: "Najveći deo njegovih rođaka tamo još živi." Dalje se kaže da su kralju Petru (kada se srpska vojska povlačila preko Albanije, primjedba: BB) "dolazili Klimenti na viđenje". Njihova prva slava bila je sv. Kliment.

Brastvo, knj. 27. Beograd, 1921, str.176-190.

-Da drugi podaci govore da su Karađorđevići iz Crne Gore i da se ded Crnog Đorđa, Jovan rodio u Vasojeviće.

Bojović, Veličko M, "Seobe: Članci i rasprave", I, Tuzla, 1936. str, 29-30.

-Da je srpski Patrijarh (Petar) Varnava rodom iz Pljevalja od familije Rosić. Patrijarh je rođen 1880. godine u pomenutom gradu, a potiče iz siromašne familije od oca Đorđa i majke Krsmane. U Petrogradu je završio Bogosloviju 1905. godine. Bio je patrijarh Srpske pravoslavne crkve od 1930. do 1937. godine. Umro je u Beogradu 1937. godine.

Brastvo, XXIX, Beograd, 1938, str. 217-219.

-Da je Josip Broz Tito, doživotni predsjednik Jugoslavije, u razgovoru sa tadašnjim bliskim saradnikom Milovanom Đilasom, izjavio da je porijeklom iz Crne Gore, iz plemena Kuča.

Đilas, Milovan, "Druženje s Titom", Zemun, 1990, str. 38.

-Da je glavni veleposjednik u Nudolu bio Jovo Mišin Bijedić, prađed dugogodišnjeg premijera jugoslovenske vlade Džemala Bijedića. Bio je bogat i imao veliki mlin u selu. "Mogao je maslom koje je imao, mlin okrenuti sedam puta".

Kazivanja Nikole Kovačevića Starog, pripremio dr Jovan P. Bojović, Nikšić, 1980, str. 27.

-Da je poznati srpski političar i diplomata, Marko Nikezić, porijeklom iz Starog Bara. Sin je Petra Nikezića i majke Suzane De Pré, porijeklom Francuskinje.

Nikezić, Marko, "Srpska krhka vertikala", Beograd, 2003, str. 36.

-Da je poznata hrvatska političarka, Savka Dabčević - Kučar, porijeklom iz Boke. Ona je šćer Antuna Dabčevića, iz Dobrote. Bila je predsjednica vlade Hrvatske. Poznata je iz pokreta pod nazivom "Hrvatsko proljeće".

Lompar, Dragica, Borilović, Branislav, "Građa za crnogorski biografski leksikon" T.1, Crnogorsko primorje, Cetinje, 2019, str. 86.

-Da je bivši predsjednik Srbije Slobodan Milošević porijeklom iz Crne Gore. On je sin Svetozara Miloševića iz Lijeve Rijeke i majke Stanislave Koljenšić iz Danilovgrada.

Biografija. org, url: https://www.biografija.org/politika/slobodan-milosevic/.

-Da Koštunice vode porijeklo od Damjanovića iz Crne Gore, a Damjanovići od Orlovića. U rodbinskim vezama su sa Krivokapićima i Martinovićima. Prezime su dobili po brdu i selu Koštunice. Slavili su kao i svi Orlovići Jovandan 20. januara, ali su vremenom tu slavu

zamijenili sa sv. Arhangelom Mihailom, 21. novembra. **Milovanović, Mihailo Kale, "Koštunići i Brajići", Knj. II, Beograd, 2020. str. 30-31.**

-Da je Boris Tadić (bivši predsjednik Srbije, primjedba: BB) porijeklom iz Pive. Boris je sin Ljubomira Pavla Tadića, poznatog profesora sarajevskog i beogradskog univerziteta i akademika SANU.

Tadić, Radivoje. M, "Genealogija pivskog bratstva Tadići i druga bratstva prezimena Tadić", Beograd, 1990, str. 132.

-Da je gradonačelnik Kopra i kandidat za predsjednika Slovenije 2018. godine, Boris Popović, porijeklom Crnogorac. Podatak o njegovom porijeklu, objavile su slovenačke i hrvatske novine.

Zbog opuštenog ponašanja, dobio je nadimak "slovenački Tramp".

Bankar.me, 16. 09. 2017, url: https://www.bankar.me/2017/10/16/slovenacki-tramp-porijeklom-crnogorac-i-novi-kandidat-za-predsjednika/.

-Da aktuelni predsjednik Vlade Vojvodine Igor Mirović vodi porijeklo iz Crne Gore. Igor je sin Mila Đurova sa Uganja mjesta pored Cetinja.

Mirović, Slobodan-Bečo: Od Uganja do Uganja, Cetinje-Ulcinj, 2016, str. 247.

-Da je supruga srpskog političara Nikole Pašića bila iz Boke od porodice Duković.

Jadranska straža, službeno ilustrovano glasilo "Jadranske straže", Godina III, maj 1925, str. 9.

-Da je supruga Metju Palmera pomoćnika američkog državnog sekretara za evropske i evroazijske poslove i specijalnog izaslanika Stejt Dipartmenta za Zapadni Balkan, Danica, porijeklom iz Crne Gore od Damjanovića. Palmeri posjeduju kuću u Dobrim Vodama, đe provode veći dio ljeta.

Naši u svijetu, 10. IX 2019. god.

-Da je po nekim podacima hajduk Veljko Petrović porijeklom iz Crne Gore i to od Vlahovića iz Rovaca, a po drugim da je iz Morače.

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str. 11.

-Da je prota Matija Nenadović porijeklom iz Banjana. Nenadovići se "svoje" sa Birčanima (doselili ispod planine Birč Crna Gora) od kojih je valjevski knez Ilija Birčanin.

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str. 11.

-Da je poznati historičar Jovan Tomić iz Drobnjaka. Njegovi su polovinom 18. vijeka preselili u Novu Varoš.

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str.10.

-Da je Vaso Čarapić, poznati srpski junak, rodom iz Kuča, mada ima podataka da je (Erdeljanović, Luburić) i iz Drobnjaka.

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str. 9.

-Da su Mišići srodnici sa historičarem Ljubom Kovačevićem čiji su preci krajem 17. vijeka doselili iz Drobnjaka. Od tih Kovačevića su Kaljevići, Markovići, Mišići, Paunovići, Matijevići, u Kolubarskom kraju.

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str. 9.

-Da je kapetan Miša Anastasijević, bogati trgovac "koji je svoje imanje i zgradu Univerziteta poklonio "svome otečstvu", rodom iz Nikšića. Njegovi stari su preselili oko 1789. godine.

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str. 8.

-Da je književnik Milutin Uskoković porijeklom iz Crne Gore, iz Lješanske nahije. Preselili se u Užički kraj.

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str. 7.

-Da je kraljica Draga (ubijena u majskom prevratu 1903. god. zajedno sa suprugom Aleksandrom Obrenovićem, primjedba: BB) porijeklom iz Nikšića. Njeni su najprije odselili u Sjenicu, pa zatim u blizini Ivanjice. Jedan ogranak se odselio u selo Lunjevica. Po selu je otac kraljice Drage dobio prezime.

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str. 6.

-Da je Hadži Ruvim "preteča ustanka i jedan od prvih mučenika za narodnu slobodu", rodom iz Nikšića. Hadži Ruvinovci preci su u rodbinskim vezama sa Vukomanovićima. Sinovac Hadži Ruvinov je bio Petar Nikolajević- Moler, vojvoda prvog srpskog ustanka.

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str.5-6.

-Da je familija žene kneza Miloša (Obrenović, primjedba: BB), Ljubica, iz okoline Nikšića doselila u 18. vijeku od bratstva Jokovića. Od ovih su Vukomanovići od kojih

je knjeginja Ljubica. Od istih je i Aleksa Vukomanović, zet Vuka Karadžića.

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str. 5.

-Da je Vuk Stefanović-Karadžić rodod iz Drobnojaka. Njegov ded Joakim preselio se oko 1737. godine, najprije u Podrinje, pa zatim u Tršić.

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1939, str. 5.

-Da je Jovan Cvijić rodod iz Drobnojaka. Njegova familija se najprije odselila u Bosnu u okolinu Foče, pa zatim u Loznicu.

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str. 5.

-Da je Sima Milutinović-Sarajlija rodod iz Dragovoljica kod Nikšića. (Sima je bio pjesnik i učitelj Vladike Rada. Njegov sin je Dragiša Milutinović, tvorac urbanističkog plana Danilovgrada, primjedba: BB).

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str. 5.

-Da je Stojan Čukić (zmaj od Noćaja) vojvoda iz Prvog Srpskog ustanka, rodod iz Pive i to od Dobrilovića.

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str. 4.

-Da je univerzitetski profesor i književnik Jovan Skerlić rodod iz Nikšića. Njegova familija je u 18. vijeku preselila najprije u Stari Vlah pa zatim u Šumadiju.

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str. 4.

-Da je Ilija Garašanin porijeklom iz Bjelopavlića od familije Savić. Po selu Garaši u Kragujevačkom okrugu dobili su prezime. Ima podataka da su i od bratstva Mrčajića, pa od Boškovića s Orje Luke. (Tvorac je čuvenog velikodržavnog projekta Srbije, Načertanija, primjedba: BB).

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str. 3-4.

-Da je Staniša Marković-Mlatišuma, porijeklom Bjelopavlić (rođen 1664). Bio je Austrijski vojskovođa i oberkapetan Kragujevca. Podigao je manastir Drača.

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str. 3.

-Da je Jovan Kursula, poznati megdandžija s Varvarina i Deligrada, porijeklom od jedne Drobnjačke porodice

koja se doselila u Donju Gorijevnicu, u Rudnički kraj (Srbija).

Šobajić, Petar, "S crnogorskih krševa u Šumadiji", 1932, str.10.

-Da je poznati beogradski reditelj i slikar Radivoje Lola Đukić porijeklom iz Brskuta-Bratonožići. On je takođe sin poznatog crnogorskog književnika Trifuna Radovanovog Đukića.

Marković, Milo, "Bratonožići kroz istoriju", Podgorica, 2014, str. 392-393.

-Da je srpski režiser Dejan Mijač, porijeklom iz crmničkog sela Utrog.

Lompar, Dragica, Borilović, Branislav, "Građa za crnogorski biografski leksikon" T.1, Crnogorsko primorje, Cetinje, 2019, str.243.

-Da je srpski književnik Branislav- Brana Crnčević, porijeklom iz Crmnice.

Lompar, Dragica, Borilović, Branislav, "Građa za crnogorski biografski leksikon" T.1, Crnogorsko primorje, Cetinje, 2019, str. 66.

-Da je naučna radnica iz oblasti bibliotekarstva, Eva Verona, porijeklom iz Prčanja. Bila je članica grupe stručnjaka IFLA-e (Međunarodna organizacija bibliotekarskih asocijacija). (Prestizna nagrada iz oblasti knjižničarstva u Hrvatskoj nosi njeno ime, primjedba: BB).

Lompar, Dragica, Borilović, Branislav, "Građa za crnogorski biografski leksikon" T.1, Crnogorsko primorje, Cetinje, 2019, str. 376.

-Da je "prva zakonita žena sultana Sulejmana, mati njegovog prvorođenog sina Mustafe, bila Crnogorka, dok je druga bila Ruskinja".

Glasnik Srpskog učenog društva, knjiga XXXVI, Državna štamparija, Beograd, 1872, str. 168.

-Da je Sibirjanin Janko po istraživanjima Mađarske akademije nauka, porijeklom iz "Stare Zete".

Kolo: Književni i naučni list, sv. 9, Beograd, 1901, str. 530.

-Da je Džafer-aga Tujković porijeklom iz Boke. Poznat je po tome što je u nekoliko navrata napadao sa turskom vojskom svoj grad, u periodu od 30. jula do 30. septembra 1657. godine. Prema mletačkim izvorima riječ, je o Vojinu Ivanovom iz Grblja.

Godišnjica Nikole Čupića, knjiga XXXVII, Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije, Bograd, 1928, str. 156.

-Da je po Bošku Desnici, Vuk Mandušić- Dalmatinac. On je u svom radu o Mandušiću zapisao da je "Vladika Rade učinio nama Dalmatinskim Morlacima, jednu nepravdu: oteo nam je Vuka Mandušića i pocrnogorčio ga".

Magazin Sjeverne Dalmacije, Split, 1934, str.25.

-Da je Mehmed-paša Sokolović porijeklom od Gagovića iz Pive. Po predanju, dvojicu maloljetnih Pivljana- Gagovića, odveli su Turci u Carigrad, de je jedan od njih dobio ime Mehmed. Bio je talentovan i dobar đak, pa je brzo napredovao u državnoj hijerarhiji. Ubrzo je postao veliki vezir. (Zadržao je prezime Sokolović, koje je dobio po gradu Sokoa koji se nalazi u blizini Rudog, primjedba: BB).

Bajagić, Radoje, "Pivsko bratstvo Bajagići", Kula, 2014, str. 124.

-Da je jedan češki list objavio vijest iz kojeg se vidi, da u Češkoj živi potomak kosovskog junaka cara Lazara, (po nekim podacima on je rodod iz Grblja, primjedba: BB). Naime, iako se mislilo da on nema potomaka javio se kao nasljednik Miloš Lazarević-Grbljenović koji je živio u Austriji. Njegova unuka Otilija se udala za austrijskog oficira Hudečeka pl. Crnuckija. Oni su se nastanili u Budvi, a sin ovog oficira kanio je da uzme porodično ime po majci. On se zove Endenije Hudeček Grbljanović.

Bosansko-Hercegovački istočnik, god VIII sveska II, Sarajevo, februar 1894, str.86.

-Da je Jovo Gregović iz Paštrovića otišao 1878.god u Ameriku, kao i to da je 6. novembra izabran za senatora. "Vrlo je 'štovan od svakog dobrog i poštenog Amerikanca."

Golub list za srpsku mladež, god. XVII, br 1, Sombor, 1. januar 1895, str.12.

-Da je Hadži Selim Džaver-beg, porijeklom Masličić, a da su se njegovi potomci preselili iz Spuža u mjesto Mihalitch, u Brousse, u Maloj Aziji.

Ilija Hajduković, "U časovima odmora", Cetinje, 1912, str. 212.

-Da je Nik Vujičić poznati svjetski motivacioni govornik, rodod iz Crne Gore. Prilikom posjete Nikšiću on je dobio poklon od bratstva Vujičića od kojih vuče porijeklo.

-Da je astronom, istoričar, pustolov Spiridon Gopčević (1855-1928) bio iz Crne Gore, tačnije iz Boke. Pratio je i opisivao sve promjene na Merkur, Veneri, Saturnu,

Marsu i Jupiteru. Kao nagradu a i priznanje za nova otkrića, jedan krater na Mjesecu dobio je ime po njegovom pseudonimu *Leo Brener*.

Lompar, Dragica, Borilović, Branislav, "Građa za crnogorski biografski leksikon" T.1, Crnogorsko primorje, Cetinje, 2019, str. 139.

-Da je u Dubrovniku (20. 03. 1915), umro kanonista Nikodim Milaš. (Milaš je tvorac mnogih značajnih knjiga među kojima i *Pravoslavno crkveno pravo* iz 1890. godine, de su objavljeni temeljni podaci o Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi. (Po nekim podacima njegovo porijeklo je sa Njeguša, de i danas žive Milaši, primjedba: BB.)

Glas Crnogorca, br. 19, 1915, str. 3.

-Da je Nikola Čupić, po čijem imenu postoji zadužbina (Godišnjica Nikole Čupića, izlazila od 1877. do 1941. godine), po majci porijeklom iz Pive od porodice Stojana Dobrilovića-Čupića. Njegov ded Stojan poznatiji je iz narodnih pjesama kao Zmaj od Noćaja. Odlikovao se hrabrošću, a ubijen je u turskom zatvoru 1815. godine.

Godišnjica Nikole Čupića, Beograd, 1941, str. 1.

-Da je Miloš I. Vukasović bio carsko-ruski generalni konzul u Buenos-Airesu i priznati pomorski arhitekta Južne Amerike. Rođen je u Draženvrtu u Boki Kotorškoj 1847. godine. Posjedovao je najveće parobrodsko društvo Južne Amerike. Društvo se zvalo "La Platen-se". Umro je u Buenos Airesu 13. IX 1908. Tamošnji najugledniji list *La Nacion* prilikom njegove smrti donio je opširan članak nazvavši ga "preporoditeljem trgovine u Argentini". Ministar trgovine Argentine u nadgrobnom slovu za Miloša rekao je da je "on jedini Evropejac koji je u početku XX. vijeka onako silno zadužio Republiku Argentinu".

Jadranska straža, god. III, mart 1925, str. 75.

-Da je Gavriilo M. Cerović bio veliki župan valjevske i bihaćske oblasti. Gavriilo je bio sin Milutina Cerovića, arhimandrita Cetinjskog manastira i proslavljenog junaka opjevanog u spjevu "Smrt Smail-age Čengića". Cerović je rođen u Tušinu ispod Durmitora, de je proveo prve godine života. Osnovnu školu i nižu gimnaziju završio je na Cetinju, a gimnaziju i Pravni fakultet u Beogradu. U krajevima u kojima je boravio bio je jako cijenjen.

Srpsko Kosovo, br. 6. 1926, str.3

-Da je od čuvene kuće ikonopisaca Rafajlovića i Leonid Rafajlović upravnik kraljevske muzike u Atini. Njegov predak bio je Petar, koji je preselio iz Boke na Krf oko

1910. godine. Još jedan Rafajlović se pročuo na Krfu a to je Spiridon, koji je bio podnačelnik krfske opštine. Pročuli su se i Todor Rafajlović kao veliki trgovac u Atini i Žika (Živorad) kao ministar u Srbiji.

Spomenica manastira Savine od 1030-1930. Kotor, 1930, str. 58-59.

-Da je Filip Višnjic po kazivanju Ilije Šobajića iz Drob-njaka od familije Karadžić. Ovaj "srpski Tirtej" (grčki elegijski pjesnik iz 7 vijeka pr. n.e, primjedba: BB) kako su ga nazivali, bio je u rodbinskoj vezi sa Vukom Karadžićem.

Nada, Sarajevo. god. I, br. 7. 20. III 1895, str. 135.

-Da je poznati srpski vojni zapovjednik i bimbaša iz prvog i drugog srpskog ustanka Uzun- Mirko Aposto- lović, bio porijeklom iz Pipera. Poslije preseljenja iz Crne Gore njegova porodica se naselila u rudnički kraj (Smrdljikovac) oko 1782. godine. Nadimak Uzun dobio je zbog svoje visine (turska riječ: visok).

Mala srbadija, god. II, br. 10, 1889, str.152-153.

-Da je jedan dio porodice Ljesar sa Njeguša (Žanjev do) odselio za Odesu (Rusija). Jedan od njih, Luka, bio je general u ruskoj vojsci, a jedan zastupnik Rusije u Pekingu.

Erdeljanović Jovan, "Stara Crna Gora", 1926, str. 392-396.

-Da je Vuka Jokanović Stepović u Saratogi ugostila guvernera Kalifornije, kasnije predsjednika SAD-a, Ronalda Regana. Ona je Reganu dok je bio u posjeti Saratogi "spremila i servirala večeru". Vuka je bila su- pruga Marka (Majkla) Stepovića, doseljenika iz Boke. "Mudri Majkl" kako su ga mještani, zvali bio je među prvim kopačima zlata na Aljasci. Njegove slike nalaze se u muzejima i prodavnicama širom Aljaske i pred- stavljaju prve tragače zlata.

Lopušina, Marko, "Srbi u Americi 1815-2010", Novi Sad, 2010, str. 38-39.

-Da je Velimir Čelović iz Risna bio prvi profesionalni novinar (1859) iz Crne Gore, u San Francisku. Čelović je stigao u Ameriku među prvim Bokeljima i ubrzo se dao na organizovanje klubova naših ljudi. Pokrenuo je iseljenički list na italijanskom jeziku (*L'eco Della Patria*) 1859. godine i list *Glas naroda*.

Lopušina Marko, "Srbi u Americi", Novi Sad, 2010, str. 28.

-Da su Nikola Dabović, Savo Martinović i Jovan Ivan- ković bili prvi bibliotekari (1869) u Slavenskoj čitaonici

u San Francisku. Fondove knjiga popunjavali su iz Srbije i Crne Gore.

Lopušina Marko, "Srbi u Americi", Novi Sad, 2010, str. 28.

-Da je Novljanin Veljko Radojević bio prvi učitelj u srpskim školama u San Francisku (1905) godine. Radojević je saradivao sa mnogim crnogorskim i jugoslovenskim listovima kao što su *Glas Crnogorca*, *Bosanska vila*, *Sražilovo*, *Dubrovnik*, itd.

Lompar, Dragica, Borilović, Branislav, "Građa za crnogorski biografski leksikon" T.1, Crnogorsko pri- morje, Cetinje, 2019, str. 313- 314.

-Da je Ivan Dapčević pet puta biran za gradonačelnika grada Sitkija (Sitki je grad na Aljasci, primjedba: BB.)

Lopušina Marko, "Srbi u Americi", Novi Sad, 2010, str. 40.

-Da je Đorđe Zenović porijeklom iz Paštovića, tvorac "povelje kojom je stvorena kalifornijska Agencija za finansiranje domaćinstava osoba ili porodica sa niskim ili srednjim primanjima. Taj zakon se izučava na američkim koledžima, na kursu političkih nauka". Doktorirao je na univerzitetu Sautvestern u Los Anđelesu. Bio je prijatelj američkog predsjednika Ronalda Regana.

Lopušina Marko, "Srbi u Americi", Novi Sad, 2010, str. 283-284.

-Da je Filip D. Prlja, bio u gardi predsjednika SAD-a. Gardu je sačinjavalo 16 gardista od kojih je bilo 12 Amerikanaca, 1 Englez, 1 Francuz, 1 Irac i 1 Crnogorac. Prlja je bio rodnom sa Ljubotinja- Riječka nahija.

Cetinjski vjesnik br. 86, 1909, str.4.

-Da je američki predsjednik Frenklin Ruzvelt izjavio saučešće familiji Kovačević povodom smrti člana njihove familije Majkla. Majklovi preci doselili su u Ameriku iz Grahova u Orosi, u Kaliforniju. Počekom 1945. godine Majkl se istakao u krvavom obračunu sa Japancima, đe je poginulo 11.000 američkih vojnika. Jedan od poginulih bio je i Majkl. Odlikovan je post- humno ordenom *Purpurno srce*. Povodom njegove smrti porodica je dobila pismo od američkog predsjednika Ruzvelta u kojem se kaže: "Dao je život za slobodu i kroz slobodu on živi".

Lopušina Marko, "Srbi u Americi", Novi Sad, 2010, str. 331-332.

-Da je Staniša Šurbatović rodnom iz Nikšića kao američki podanik 2003. godine bio angažovan u "obavještajnoj službi DIA američke armije, sa zadatkom da, kao po-

liglota, traga za glasom Osame Bin Ladena na satelit- skim tajnim stanicama" u Mediteranu. Šurbatovići su porijeklom iz sela Bršno kod Nikšića, odakle su poslije Drugog svjetskog rata odselili u Los Anđeles. Njegov otac Milisav je bio "prvi magistar u vojsci SAD, u rodu inženjerije" Staniša je jedno vrijeme radio kao lektor za engleski jezik na Filozofskom fakultetu u Nikšiću.

Lopušina Marko, "Srbi u Americi", Novi Sad, 2010, str.338-339.

-Da je Grof od Maina bio Jovan Aleksić (1738-1861) feldmaršal-lajtnant austrijske vojske i njen proslavljeni komandant. Istu plemićku titulu nosio je i njegov sin Teodor Aleksić (1825-1891).

Glas Prijestonice, Cetinje, br. 1, Maj 2000, str. 30.

-Da je Petar Orahovac (1857-1922) bio predsjednik Narodnog sobranja Bugarske. Po zanimanju je bio lje- kar, osnivač je ljekarskog saveza Bugarske. Njegov sin Dimitrije je takodje bio ljekar i profesor medicinskog fakulteta u Sofiji, dekan i rektor univerziteta u Sofiji.

Glas Prijestonice, Cetinje, br. 1, Maj 2000, str. 30.

-Da je Đorđe Berović (1842-1925) bio potonji Berović – paša i "knez Samosa (grčko ostrvo u Egejskom moru, primjedba: BB) i valija Krita".

Ivanić, Ivan, "Mačedonija i Mačedonci", Novi Sad, 1908, str.344.

-Da je Cetinjanin, poznati crnogorski slikar Šako Šoč iz Vrbasa, napisao kultnu pjesmu "Osam tamburaša s Petrovaradina".

Autoru ovih redaka poklonio je sa posvetom jedan primjerak pjesme.

-Da je Andrija Selić porijeklom iz Morače bio pukov- nik vojske Bolivije. Učestvovao je u hvatanju ikone gerilskog pokreta i Kubanske revolucije Ernesta Gevare zvanog CHE. Postoji fotografija na kojoj se vidi đe stoji pored mrtvog tijela Gevare. Kao jedan od glavnih vođa Bolivijske revolucije, postao je ministar unutrašnjih poslova Bolivije.

Matica Crnogorska, br.31, Podgorica, jesen, 2007, str. 406-407.

-Da je Dr Horhe Otašević porijeklom iz Crne Gore bio dugogodišnji član bolivijskog Senata i ministar odbrane.

Matica Crnogorska, Podgorica, jesen, 2009. str. 407.

-Da je Nikola Tesla porijeklom Draganić iz Banjana, (a majka Đuka, porijeklom Mandić, primjedba: BB). O Teslinom porijeklu piše i njujorški list *Njujork Herald*.

U članku se kaže "čudnovato je da je taj znameniti čovjek i veleum k nama došao iz jednog od najmanjeg i najnepoznatijeg naroda u Evropi. Iz Crne Gore."(O njegovom crnogorskom porijeklu piše i *Glas Crnogorca* u broju 39. od 25. 09 1893, str. 4, primjedba: BB).

Matić Milovan, "Tesla: Svojtatanje, poreklo, političke igre, otvorena pitanja", Novi Sad, 2006.

-Da je Džon Barović bio jedan od najpoznatijih košar- kaških zvijezda u Berkriku 30-40 godina prošlog vijeka. Sin je Sima Barovića koji je 1908. godine došao iz Crne Gore u Tonopah- Nevada, sa 17 godina.

Matica Crnogorska, br. 41-42, Podgorica, proljeće-lje- to, 2010, str.275.

-Da je kćerka Alekse Popovića Bulatovića, Vase, bila udata za ruskog konzula Ivana Krilova. Njihova kćer- ka je bila udata za Lazara Mijuškovića, crnogorskog konzula u Skadru.

Matica Crnogorska, b. 46-47, Podgorica, ljeto-jesen 2011, str.157.

-Da je Petar Marinović iz Očinića (Cetinje) bio unuk poznatog beogradskog veleposjednika i humaniste Ilije Kolarca.

Balević, Vukosav, "Otmice i udesi jugoslovenskih avi- ona", Tivat, 2017, str.53.

-Da je Ivano Paul (pravo ime Ivanović ili Ivanišević, Pavle) američki filmski snimatelj porijeklom iz Crne Gore (Nica 1900-Woodland Hills 1984). U Holivud stigao 1919., đe je poslije nekoliko godina asistiranja samostalno snimio 5 filmova sa glumicom Nazimovom (All Nazimova). Radio je kao direktor fotografije na "First national", Fox; MGM, a snimio je veliki broj filmova kao i 250 televizijskih serija.

Kosanović, Dejan, "Leksikon pionira filma i filmskih stvaralaca na tlu Jugoslavije 1896-1945", Beograd, 2000, str. 94.

-Da je Dragović, Mirko M., bio novinar i filmski redi- telj (Cetinje 1896.-Cetinje1945.). Pokazivao je velike sklonosti ka pozorištu zbog čega je otišao na školovanje u Berlin. U Berlinu je stekao zvanje "filmskog režise- ra". Dragović je bio "pomoćnik režisera" ali i ko-sce- narista njemačkog igranog filma "Zakon crnih brda". Film je snimljen u Crnoj Gori 1928. godine. Takođe je bio inicijator vjerovatno i reditelj reportaže "Proslava pobjede na Grahovcu" 1928. godine. U SHS pokretao proizvodnju filmske umjetnosti.

Kosanović, Dejan, "Leksikon pionira filma i filmskih

stvaralaca na tlu Jugoslavije 1896-1945", Beograd, 2000, str. 57.

-Da je Vavić, Mihailo Ivanović (na filmu poznat pod imenom Vavitch, Michael) bio poznati ruski glumac i operiski umjetnik crnogorskog porijekla. Od 1905. do 1918. godine nastupao u pozorištima u Petrogradu i Moskvi. Poslije Ruske revolucije emigrirao u SAD i između 1924. i 1930. a igrao je u 19 filmova poznatih Holivudskih reditelja.

Kosanović, Dejan, "Leksikon pionira filma i filmskih stvaralaca na tlu Jugoslavije 1896-1945", Beograd, 2000, str. 230.

-Da je Raičević Jovan, Crnogorac rođen u Trstu (1881.-Rim 1957.godine), bio jedan od najvećih sportista svoga vremena. Od 1907. do 1930. godine bio je svjetski prvak u rvanju grčko-rimskim stilom. Njegovi mečevi su snimani i prikazivani širom Evrope. Visok i krupan sa preko 120 kg bio je idealan junak italijanskih filmova o snagatorima. Od 1919 do 1923 tumačio je glavne uloge u devet takvih filmova, među kojima su "Umiljati lav", "Kralj snage", "Herkulov trijumf" i drugi. Sa braćom osnovao preduzeće "Raičević-film" koje se poslije dva snimljena filma ugasilo.

Kosanović, Dejan, "Leksikon pionira filma i filmskih stvaralaca na tlu Jugoslavije 1896-1945", Beograd, 2000, str. 185.

-Da je Raičević, Vladimir, bio vlasnik stalnog kinematografa "Markoni" koji je uoči Prvog svjetskog rata 1912. godine prikazivao filmove u Zadru.

Kosanović, Dejan, "Leksikon pionira filma i filmskih stvaralaca na tlu Jugoslavije 1896-1945", Beograd, 2000, str. 185.

-Da je Raičević Emil, Crnogorac iz Trsta (1873-1924) sa braćom Jovanom i Maksimom osnovao u Rimu preduzeće "Raičević-film". Bavio se glumom a bio je poznati sportista rvač i šampion u grčko-rimskom stilu.

Kosanović, Dejan, "Leksikon pionira filma i filmskih stvaralaca na tlu Jugoslavije 1896-1945", Beograd, 2000, str. 185.

-Da je Penović, Milena (Penovich), italijanska filmska glumica, crnogorskog porijekla. Tumačila je više epizodnih uloga u italijanskim filmovima, od kojih je najpoznatiji "Ekvator" (1936.) reditelja Dina Vasorija.

Kosanović, Dejan, "Leksikon pionira filma i filmskih stvaralaca na tlu Jugoslavije 1896-1945", Beograd, 2000, str. 171.

-Da je Huan Vučetić, crnogorski iseljenik iz Argentine bio kriminalistički inspektor koji je izumio daktiloskopiju. U Argentini je upamćen i kao idol mladih.

Matica Crnogorska, Br. 2, Podgorica, ljeto 2000, str. 212.

-Da je 1870. godine Dušan Radonjić stigao u Buenos Aires đe je ubrzo prilično napredovao i obogatio se. Bio je pored ostalog i vlasnik lista *El Economista*. Njegov sin Huan je takođe bio biznismen ali i političar. Dušanova kćerka Vanesa je 1986. godine bila mis Argentine.

Matica Crnogorska, Br. 2, Podgorica, ljeto 2000, str. 212.

-Da je Mihailo Ljubotina bio prvi Crnogorac koji je naselio Istru oko 1657. godine. Po riječima Štokovića, bio je pravoslavni sveštenik "svećenik koji je sa pet obitelji doselio iz Crne Gore u Peroj". U literaturi se pominje da je Ljubotina došao u Peroj iz Crmnice, ali po svoj prilici je došao u Peroj sa područja Riječke nahije, iz Ljubotinja.

Štoković, Alojz, "Crnogorsko nasljeđe u Istri", Osijek, 2012, str. 51.

-Da je Stjepan Zanočić u 37. godini izvršio samoubistvo u (Nizozemskoj-Holandija) u Amsterdamskom zatvoru ophrvan povjerilačkim optužbama i dugovima. Samoubistvo je izvršio tako što je od zatvorskog stražara poručio bokal vina koji je ispio a onda razbio. Komadima stakla je prerezao vene.

Matica Crnogorska, Br. 64, Podgorica, zima 2015, str. 141.

-Da je Elis Erkočević Đurčević, Crnogorac iz Vrake, svjetski prvak u rvanju grčko-rimskim stilom do 96 kg, nastupao za Bugarsku. Ivana Šuljević iz Vrake osvojila je srebrnu medalju ekipno na Olimpijskim igrama za mlade u Kini. Nada Matanović-Matić, Crnogorka iz Vrake koja je preživjela pravu golgotu bježeći iz Albanije, preko Crne Gore i Kosova. Naime, jedan geler je pogodio u kičmu tako da je ostala vezana za kolica. Međutim, to joj nije smetalo da za reprezentaciju Srbije osvoji medalje na Paraolimpijskim igrama u Rio de Ženeiru. Osvojila je srebro i bronzu.

Matica Crnogorska, Podgorica, jesen 2016, str. 440.

-Da u Ohridu živi 38 članova porodice Novičić iz Crne Gore i 11 Draškovića doseljenih iz Donje Morače. Takođe i 27 članova porodice Usovića (ogranak Strunjaša), kao i 17 članova porodice Milačića. U Ohridu živi i 21 član porodice Ilić, 21 lice Rakočevića i jedno lice Mirovića. Bulatovića ima 10, Živkovića iz Martinića

7, Mašanovića od Virpazara 7, Vučetića 8, Pejovića od Pljevalja 2. Porodice Milovića ima 10, Erakovića sa Njeguša 5, Vukovića iz Berana 1, Drakulovića iz Plava 7, Krkelića 4 i po jedna porodica Đorđević, Todorović, Milovanović, Čorović, Laban, Lasić, Loncović, Šabotić, Stojanović, Čabarkapa, Pejović, Šuković, Brkljač, Nikolić.

Matica Crnogorska, Podgorica, ljeto-jesen 2011, str. 199- 202.

-Da su Bogić Krstović i Andro Peličić bili predsjednici opština, a Draga Shelqa (Peličić) i Vasa (Savo) Matanović su bili po dva mandata poslanici Albanskog parlamenta. Uroš Brajović je prvi izveo vještačku oplodnju krava u Albaniji. Zorka Danilova Peličić (Karaxha) je bila profesor na Floridi (SAD), Aldian Nikole Maraš (Babić) bio je profesor na Sorboni, član akademije nauka Francuske. Kostantin Vidov Ajković, doktor nauka u Albaniji.

Matica Crnogorska, Podgorica, ljeto-jesen 2011, str. 162- 164.

-Da je prvi pali borac u Albaniji 1942. godine bio Vaso Kadić. Pored njega od Crnogoraca u Albaniji za narodne heroje proglašeni su: Vojo Kušić, Vasil Santić, Branko Kadić i Jordan Mistović. Pored njih Desa (Jokova) Brajović, bila je prva sekretarka omladine Albanije, kasnije i parlamentarka. Brat i sestra Kićo i Eva Pejović su bili univerzitetski profesori u Albaniji. Kićo je bio osnivač i šef katedre za Teoriju mehanike na Mašinskom fakultetu, a njegova sestra Eva udala se za Ivana Budua, šefa katedre za tekstil.

Matica Crnogorska, Podgorica, ljeto-jesen 2011, str. 160- 161.

-Da su se deset godina poslije odlaska iz Crne Gore dva brata Đuraševića, sreli na Pacifiku, jedan u Američkoj a drugi u Australijskoj vojsci.

Vuković, Sloba, "Priče iz Australije", Podgorica, 2013, str. 53-54.

-Da je sin uglednog crnogorskog iseljenika iz Risna Marka Stijepovića, Mihailo, bio guverner Aljaske 1957. godine. Lično ga je za guvernera postavio predsjednik Ajzenhauer. Imao je trinaestoro dece. Njegovog oca Marka zvali su "mudri Marko".

Sredanović, Blažo, "Svijet kao zavičaj", Podgorica-San Francisko, 2007, str. 243.

-Da je sin našeg iseljenika iz Spuža, Ilije Đurovića, Danko bio prijatelj i suvlasnik hotela sa Džon Vejnom, proslavljenim američkim glumcem koga su zvali kra-

ljem vesterna.

Sredanović, Blažo, "Svijet kao zavičaj", Podgorica-San Francisko, 2007, str. 315.

-Naš iseljenik, Nikola Bah (Bačović) veteran iz Prvog svjetskog rata, sahranjen je po masonskom obredu. U ime nacije, žaljenje povodom njegove smrti uputio je predsjednik SAD-a Ronald Regan, pismenim putem.

Sredanović, Blažo, "Svijet kao zavičaj", Podgorica-San Francisko, 2007, str. 307.

-Da je jedno od najvećih Bolivijskih preduzeća za izgradnju puteva vlasništvo porodice Petričević. Oni su između ostalog napravili i put od La Paza do jezera Titikaka na visini od preko 3880 metara.

Crnogorci u Južnoj Americi, Podgorica, 2012, str. 74.

-Da je Arhimedes Lakonić bio predsjednik Vrhovnog suda Paragvaja, a njegov brat Marko Antonio, veliki paragvajski istoričar.

Crnogorci u Južnoj Americi, Podgorica, 2012, str. 104-105.

-Da se među poznatim i uglednim Crnogorcima u Peruu ističu potomci Batrića Božovića. Oni su vlasnici jedne od najvećih fabrika drvne industrije u svijetu.

Crnogorci u Južnoj Americi, Podgorica, 2012, str. 110.

-Da u Peruu živi Vlado Radović, koji je kao petnaestogodišnjak napustio Bijelo Polje. Osamdesetih godina prošlog vijeka, bio je najveći filmski režiser i filmski i televizijski producent u zemlji Inka. U gradu Unkajo koji se nalazi na 5000 m nadmorske visine, živi još jedan Crnogorac- Jugosloven, a zove se Vučeta Todorović, rodnom iz Kolašina.

Crnogorci u Južnoj Americi, Podgorica, 2012, str. 110.

-Da je Eduard Vuletić, bio poznati sindikalista i Argentinski ministar rada u vladi Huana Perona. Bio je i predsjednik fondacije "Evita Peron".

Crnogorci u Južnoj Americi, Podgorica, 2012, str. 166.

-Da sugradonačelnici General Madariagi, bili Crnogorci Huan Knežević, zatim Adrian Mirkovich pa Christian Popovich. Gradonačelnik je bio i Crnogorac Huan Knežević.

Crnogorci u Južnoj Americi, Podgorica, 2012, str. 148, 173.

-Da je naš iseljenik Horhe Milton Kapitanić Popović, bio prvi Crnogorac, guverner provincije Čako.

Crnogorci u Južnoj Americi, Podgorica, 2012, str. 193.

-Da je Milivoje Vladimirov Gregović, dobio briljant-ski prsten kao najbolji student-diplomac na Akademiji istočnih jezika u Beču.

Branik (Novi Sad) XXI/ 1905, br. 192, str. 3.

-Da je Mirko Vojvodić u Drugom svjetskom ratu, braneći "američku demokratiju" u jednoj borbi usmrtio više od 60 japanskih boraca. Vojvodić je bio porijeklom iz Crne Gore, a rođen je u Peći.

Balević, Vukosav-Vule, "Otmice i udesi jugoslovenskih aviona", Jugoslovensko vazduhoplovstvo XX vijeka, Tivat, 2017, str. 298.

-Da je 29. IV 1897. godine nesrećnim slučajem okončan život moskovskog studenta medicine Đura Radičevića. Đuro je bio sin protodakona Filipa Radičevića. Rođen je na Cetinju 23. IV 1874. godine. Potiče od bratstva Radičevića koje je dalo mnogo dobrih i učenih ljudi među kojima je bio i čuveni pjesnik Branko Radičević. Đuro je sahranjen u Moskvi, a na nadgrobnoj ploči ostalo je zapisano:

Georgi Filipov Radičević Černogorac Student Imper. Moskovskog Univerziteta.

Vesnik srpske crkve, sv. VII, 1902, str. 657-664.

-Da je porijeklo velikog srpskog pjesnika Branka Radičevića iz okoline Podgorice iz "Zanosijerka", da se po pisanju ovog autora nalazili veliki vinogradi. Ubistvom nekoliko turskih zulumčara (1732), njegov predak Petar bio je primoran da bježi preko Crmnice u Budvu da se nastanio i stekao familiju. Tu je izučavao puškarski zanat i dobio dva sina, Andriju i Aleksu.

Poslije Petrove smrti jedan od sinova je otišao u Kotor, a drugi u Šibenik. Brankov ded Aleksa preselio se u Šibenik, potom u Sarajevo, a zatim u Travnik. Puškarski zanat ga je dalje vodio do Slavonije i Novog Sada. Godine 1801. rodio se Brankov otac Todor, koji je imao dva sina Stefana i Branka. Stefan je za vrijeme knjaza Mihaila bio ministar u njegovoj vladi (1841.), dok se Branko proćuo kao jedan od najvećih pjesnika južnoslovenskog romantizma. Genaologija čitave familije Radičevića čak i njihovih odiva predstavljene su u tekstu koji je korišten za ovaj osvrt.

Javor: za zabavu, nauku i književnost, god. X. br. 48. 27. X 1883, str. 1527- 1530.

-Da je Vračanin Radivoje Berović bio lični ljekar Josipa Broza Tita.

Stanovništvo slovenskog porijekla u Albaniji, Titograd, 1991, str. 433.

-Da je Pol Radmilović, britanski vaterpolista i učesnik Olimpijskih igara 1908. godine, rodom iz Boke

Pobjeda (sportski dodatak) od 08.10.2016).

-Da je Auclair Michel (pr. ime Vladimir Vujović), francuski pozorišni, filmski i TV glumac, sin Crnogorca i Francuskinje. Najznačajniju ulogu ostvario je u filmu "Manon" (1948. godine) "Ljepotica i zviđer". Igrao u više od 50 filmova.

Kastratović, Gojko, "Istorija crnogorskog filma", Podgorica, 2006, str. 49.

-Da novinarska nagrada u Španiji nosi ime po Luki Brajnoviću iz Boke. Luka je bio redovni profesor i direktor Instituta slobodnih medija u Pamploni.

Grgurević, Tomo, "Čovjek dobra", Hrvatski glasnik, 6/2003, str. 24-25.

-Da je supruga američkog pisca Lorena Trimera iz Nikšića i zove se Vesna Obradović.

Biografije američkih predsjednika.

-Da je prvi doseljenik na Aljasku sa ovih prostora bio Jovan (Džon) Hajduković. Aljasku je zvao Bijela Crmnica. Sve što je zaradio poklonio je Indijancima, zbog čega je dobio titulu poglavice.

Lompar, Dragica; Borilović Branislav, "Grada za crnogorski biografski leksikon" T.1, Crnogorsko primorje, Cetinje, 2019, str. 150

-Da je Marica Franova Perojević iz Kumbora bila rođena sestra Stevana Filipovića, legendarnog narodnog heroja koga su u Valjevu Njemci javno objesili.

Vuković Špiro dr, Odalović Gligo mr, "Kumbor između istorije i sjećanja", Kumbor, 2014, str. 111.

-Da je Jovan Riznić Bokelj iz Odese bio direktor banke za razvoj Južne Rusije. Jedno vrijeme je bio i predsjednik grada. Poznat je i po tome što je u Boku i Crnu Goru doveo ruskog pjesnika Puškina. Inače je bio oženjen svastikom čuvenog francuskog književnika Onore de Balzaka. Ostalo je zapisano da je Švedska književnica Marika Sernasted u memoarima navela da je njen predak bio Ivan Rizvić.

Vuković, Špiro dr, Odalović Gligo mr, "Kumbor između istorije i sjećanja", Kumbor, 2014, str. 105.

-Da je familija Vuka Karadžića doselila iz Petnjice (Drobnjaci) i da je najprije iselio prađed Cvijo. Prvo je otišao u Bosnu da bi kasnije prešao Drinu i došao u Loznicu. Iz Petnjice je Vukov ded Joksim otišao oko 1737. godine. Vukov otac Stefan rođen je u Tršiće.

Nikolići iz Ozrinića kod Nikšića tvrde da je Vukova majka njihova odiva.

Vreme, Beograd, god. 12, br. 3948(28.12.1932), str. 2.

-Da je u Rimu živio Stevo Petrović-Njegoš, potomak crnogorske kraljevske porodice, nećak kraljice Jelene. Bio je arhitekta, vrhunski grafički dizajner i novinar "Espresso grupe". Rođen je u Podgorici 1929. godine. Osnovno obrazovanje stekao je u Rusiji. Kao dvanaestogodišnjak dolazi u Italiju 1941. godine, da započinje dalje školovanje. Govorio je više jezika.

Vuković, Slobodan, "Suncokreti na Trafalgaru", Podgorica 2015, str. 298.

-Da je Mađarska akademija nauka objavila studiju Janoša Karačonjija, iz koje se vidi da je Jovan Hunjadski porijeklom iz "Stare Zete". Jovan Hunjadski (Janoš Hunjadski je bio Tamiški župan, severinski ban, vojvoda Erdelja, Kapetan beogradski, namjesnik Kraljevine Mađarske, (primjedba: BB).

Kolo: Književni i naučni list, sv.9, Beograd, 1901, str. 530.

-Da je po nekim izvorima rodonačelnik Bjelopavlića "Bijeli Pavle" po porijeklu neki francuski krstaš.

Milovanov, Blažo, "Bilješke i pričanja iz života Bjelopavlića po pričanju starih Brđana, -jedan prilog građi za monografiju plemena Bjelopavlića", Zemun, 1917, str.11.

-Da je poznati general Petar Pešić bio rodom iz Bjelopavlića zbog čega ga je Kralj Nikola zvao "Bjelogorski serdar" (Pešića je Kralj Nikola postavio za načelnika štaba Crnogorske vrhovne komande, primjedba: BB).

Bojović, Veličko M, "Članci i rasprave o Crnoj Gori", Tuzla, 1936, str. 36.

-Da je Petar Bojović bio srpski i jugoslovenski vojvoda porijeklom iz Vasojevića, iz sela Prvosevine kod Andrijevice. Najprije su odselili u Sjenicu, a kasnije u Užički kraj.

Bojović, Veličko M, "Članci i rasprave o Crnoj Gori", Tuzla, 1936, str. 36.

-Da je Lazar Mutap bio rodom Crnogorac. Različiti su podaci o njegovom porijeklu. Pominju se Rovci, Vasojevići i Lipa Cucka. (Po svoj prilici Mutap je sa Lipe Cucke, što potvrđuje i pismo koje je uputio Petru I Petroviću Njegošu 1812. godine da kaže da je "otečestvom iz vaše države" primjedba: BB).

Šobajić, Sima, "Crnogorci", Beograd, 1928, str. 6.

-Da je u Carigradu u dubokoj starosti u 124. godini umro naš iseljenik Šuto Pljoštić s Brajića.

Carigradski glasnik, Carigrad, 31. VII 1897. godine.

-Da je Gavriilo Princip porijeklom Crnogorac. Postoji više dokumenata koji tu tezu snažno potvrđuju. Ugledni historičar Vladimir Dedijer tvrdio je da su Principi porijeklom iz Crne Gore i to od familije Jovičević. Međutim, postoje i drugi podaci koji govore da Principi potiču i od nekih drugih crnogorskih bratstava. Jedan takav podatak se odnosi i na njegovo katunsko porijeklo i to od porodice Borilović. Taj podatak je 18. X 1972. godine tragajući za svojim korijenima saopštio u pisanoj formi general jugoslovenske armije Drago Crnogorac mom pok. ocu Nikoli Boriloviću. Po riječima Crnogorca, oni su porijeklom iz Bajica od Borilovića i da su u prvoj polovini XVIII v. tri brata odselila iz Crne Gore i to najprije u Mostar da bi nešto kasnije preselili u Kninsku krajinu, u selo Polača. Kaže da su ovo prezime dugo nosili da bi ga kasnije promijenili u Crnogorac s obzirom na to da su ih mještani prepoznavali kao Crnogorce. Dvojica od ta tri brata su prezime zadržala, treći koji je u narodu bio poznat kao princ (izgledao kao princ) to ne radi već prihvata novo prezime. Naime, on zbog dugovanja krvi (zbog zemlje) prelazi u Bosanski Grahovac da je dobio prezime Princ. Po pričanju generala njegovi stari su se živo sjećali svih tih priča, a pretpostavlja da se ovi podaci vjerovatno mogu naći u manastiru Krka kod Skradina u Dalmaciji. Na osnovu ovog zapisa dr Niko Simov Martinović (direktor Nacionalne biblioteke Crne Gore) je 19. II 1973. godine stupio u kontakt sa generalom Crnogorcem u vezi sa svim navedenim podacima. Iz pisma koje posjedujem, Martinović je predložio Crnogorcu da se nađu u Beogradu ili da mu detaljno sve objasnu u pismu. Da li je došlo do susreta i prepiske nije poznato jer mi arhiva dr Martinovića nije dostupna. U svakom slučaju moja porodica čuva dva pisma (Crnogorca i Martinovića) koja govore o ovom porijeklu.

-Da je prvi akademski slikar iz Crne Gore Pero Poček, bio oženjen Umbertom Griffini, ćerkom upravnika italijanskog dvora i bliskog prijatelja kralja Umberta I. Sa Umbertom je imao troje dece Aleksandra, Jelenu i Đorđa. (Svi su uspješni ljudi a najmlađi Perov sin Đorđo, bio je italijanski pilot, primjedba: BB).

Fokuspres, 16. XI 2020; url: <https://www.fokuspress.com/glas-dijasporu/11611-danijela-durdevic-djela-i-potomci-pera-poceka-u-italiji>

-Da je Frederik Rosif rođen na Cetinju 14. 08. 1922. godine. Rosif je poznati francuski reditelj dokumen-

tarnih filmova. Njegov najpoznatiji film je " Mourir a Madrid" (Umrijeti u Madridu). Za isti film nominovan je 1963. godine za Oskara.

Filmska enciklopedija, II, L-Ž, Zagreb, 1990, str. 456.

-Da jedan ogranak Krivokapića ima veze sa Kusturica-ma. Naime, tri brata Krivokapića poslije ubistva jednog Katunjanina prelaze u Hercegovinu. Odatle jedan odlazi u Gacko i od njih su danas Zimonjići. Drugi su ostali u Mekoj grudi. Jedan od njih je bio oženjen jako lijepom i "glednom" Banjankom. Onaje "zapala" za oko jednom poturčenom Karmanu koji je zaprijetio braći da će ih pobiti ako mu ne predaju lijepu nevjestu. Pošto mu nijesu udovoljili zahtjevu, ubili su Karmana a jedan od Krivokapića bio je ranjen. Turci su uhvatili ovog ranjenog Krivokapića i načerali ga da primi islam. Dobio je ime Avdija, a on se kasnije istakao u turskoj vojsci kao hrabar vojnik. Za veliku hrabrost turski Sultan nagradio je Avdiju zemljom u Hercegovini. Vraćajući se iz Bosne prema Hercegovini Avdija je naišao naneku decu koju je odlučio povesti sa sobom. Od te dece su današnje Kusturice. Od trećeg brata Krivokapića su Babići.

Dedijer, Jevto: Bilećke Rudine, knj. II, Beograd, 1903, str. 872.

-Da je Jovan Sundečić (sekretar knjaza Nikole i pisac himne "Ubavoj nam Crnoj Gori") rodom od Šundića ispod Trebjese. Njegovi su preselili najprije u Risan a potom u Imotski, đe su se prozvali Sundečići.

Spomenica proslave pedesetgodišnjice rada presvetog gospodina Jovana Sundečića Cetinje, 1899, str. 73.

-Da je majka Jovana Ilića bila od Aleksića iz Podgorice. Jovan Ilić je bio otac pjesnika Milutina, Dragutina i Vojislava Ilića. Aleksići su u XVIII vijeku preselili u Srbiju i od njih je majka Jovanova, odnosno baba Vojislavova.

Književni list, Cetinje, God. Sv. I-II, 1901, str. 95.

-Da je poznati srpski pjesnik i dramaturg, Velimir Lukić porijeklom iz crmničkog sela Krnjica.

Lompar, Dragica, Borilović, Branislav, "Građa za crnogorski biografski leksikon" T.1, Crnogorsko primorje, Cetinje, 2019, str. 210.

-Da je najveći pjesnik Albanije Miloš Đoka Nikolić, poznat kao Miđeni, porijeklom iz Crne Gore.

Matica Crnogorska, Podgorica, ljeto- jesen, 2011, str. 159.

Da je potpredsjednica Pen centra Švedske Ljiljana Dufgran-Boričić porijeklom Crnogorka iz Berana. Pored

funkcije u Pen centru, Ljiljana je bila i član međunarodne komisije za odbranu Salmana Ruždija, poznatog indijskog pisca.

Vijesti, 12. VI 2001. str. 14.

-Da je potomak slavnog ruskog grofa i admirala Marka Vojnovića iz Boke, čuveni ruski pjesnik Vladimir Vojnović.

Lompar, Dragica, Borilović, Branislav, "Građa za crnogorski biografski leksikon" T.1, Crnogorsko primorje, Cetinje, 2019, str. 383- 384.

-Da je scenarista kultne američke serije i filma *Policajac sa Beverli hilsa* - Danilo Bach, porijeklom iz Crne Gore. Danilo je potomak crnogorskog iseljenika Nikole Bačovića.

Bah je ovu priču lično ispričao autoru ovih redaka.

-Da u Trstu postoji koncertna i pozorišna zgrada sa imenom "Sala Tripkovich". Sala nosi ime po Banfield-Tripković, Rafaelo, posljednjem muškom izdanku glasovite bokeljske kuće brodovlasnika Tripković. Rafaelo se školovao u Švajcarskoj, Italiji i na Nacionalnom konzervatorijumu u Parizu. Bio je jedan od najuglednijih italijanskih i britanskih kompozitora i dirigenata druge polovine XX vijeka. Pored ovih zemalja radio je i u SAD-u. U svojoj karijeri saradivao je sa Pablom Pikasom, Žanom Koktoom, Leonardom Bernštajnom, Herbertom fon Karajanom i Marijom Kalas. Bio je dugogodišnji umjetnički direktor teatra "Đuzepe Verdi" u Trstu. Unuk je Bogdana Tripkovića i sin hercegnoškog avijatičara Gotfirida Banfilda i Marije Tripković bogate nasljednice bokeljskog brodovlasnika.

Lompar, Dragica, Borilović, Branislav, "Građa za crnogorski biografski leksikon" T.1, Crnogorsko primorje, Cetinje, 2019, str. 27-28.

-Da je Janko Nilović poznati francuski pijanista, poeta i kompozitor porijeklom iz Crne Gore. Janko je rođen u Istanbulu 1941. godine, a potomak je crnogorskih iseljenika. Njegova najpoznatija dijela su *Montenegro* i *In the space*.

Janko Nilović Website; url: <https://www.jankonilovic.com/>

-Da je Arsen Dedić porijeklom iz Kuća. Ovaj podatak je Arsen iznio u intervjuu koji je dao navedenom sajtu.

XXZ Magazin, regionalni portal; url: <https://www.xxzmagazin.com/arsen-dedic-neka-ga-otadzbina-cuva-i-njeguje/komentari>

-Da je poznati hrvatski kantautor Neno Belan, porijeklom iz Tivta. Prve razrede osnovne škole učio je u Herceg- Novom.

GlossyEspresso. rs, 09. 03. 2017. url; <https://glossy.espresso.rs/poznati/intervju/87523/neno-belan-cerku-ucim-da-slusa-glas-svog-srca>.

-Da je Doris Dragović, poznata hrvatska pjevačica po ocu Crnogorka, a po majci Dalmatinka.

Glas javnosti; url: <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2001/02/05/srpski/P01020404.shtml>.

-Da je Ana Rucner poznata hrvatska violončeliskinja po dedu porijeklom Crnogorka iz Kuća. Njen ded bio je "cijenjeni Zagrebački liječnik".

Portal Vijesti, 31. 07. 2014; url: <https://www.vijesti.me/zabava/muzika/224299/ana-rucner-ponosna-sam-na-crnogorske-korijene>.

-Da je Milutin Popović- Zahar, potomak Milete Popovića iz Vasojevića, iz sela Lopate, ispod Komova. Milutin je poznati tekstopisac, kompozitor, pravnik i slikar. Njegove najpoznatije pjesme su: "OdVardarapa doTriglava" i "KoritaIvanova".

Vesti Online. com, 07. 03. 2018; url: <https://arhiva.vesti-online.com/Vesti/Drustvo/689351/Srpski-Orfej-s-Drine-1-Deda-na-italijanskom-dvoru>

-Da je poznati jugoslovenski muzičar Momčilo Bajagić-Bajaga, u intervjuu koji je dao za portal Volim Podgoricu, rekao da su njegovi preci doselili u Srem iz Pive.

Volim Podgoricu. me, 23. 12. 2018, url: <https://volimpodgoricu.me/2018/12/23/bajaga-o-svom-crnogorskom-porijeklu-naravno-da-znam-svoje-porijeklo-i-to-mi-je-drago/>.

-Da je proslavljeni srpski glumac Miki Manojlović potomak po ženskoj liniji od Kapisoda sa Cetinja.

Autoru ovih redova jednom prilikom je rekao da se kao dijete igrao oko Cetinjskog manastira i kroz cetinjske parkove.

-Da je poznati jugoslovenski glumac Pavle Vuisić porijeklom iz Mateševa-Kolašin. Njegovo pravo prezime je bilo Vujisić koje je on promijenio u Vuisić želeći da ga prilagodi ekavskom govornom području. Pavle je potomak Milike Savićeva Vujisića znamenitog crnogorskog junaka kojeg je knjaz Nikola za hrabrost darivao sabljom uz riječi: "Ovu sablju si samo ti dostojan nositi". Njegov ded Pavle po kojem je dobio ime bio je takođe junak i živio je u Kolašinu. U njihovoj kući danas se nalazi Zavičajni muzej Kolašina.

TVCG, II- program, 3. IX 2020.

-Da je čuveni američki košarkaški trener, Greg Popović, porijeklom Crnogorac. Podatak o njegovim crnogorskim korijenima, saopštio je takođe košarkaški trener iz Srbije, Igor Kokoškov. Na Kokoškovu opasku da je Greg dobar trener zbog toga što je porijeklom Srbin, on se "brecnuo" i rekao: "Nijesam ja Srbin, ja sam Crnogorac."

Caffe Del Montenegro CDM, 07. 10. 2017, url: <https://m.cdm.me/sport/kosarka/greg-popovic-pri-znao-da-nije-srbin-nego-crnogorac/>.

-Da je Dražen Petrović, poznati hrvatski košarkaš, rodom Crnogorac. On je za italijanski list *Gazetta dello sport*, izjavio: "Porijeklom sam iz Crne Gore. Roditelji moga oca preselili su se u Hercegovinu, a odatle u Dalmaciju."

Mondo. me; url: <https://mondo.me/Sport/Kosarka/a839048/Drazen-Petrovic-je-znao-za-svoje-crnogorsko-porijeklo.html>.

-Da je srpski košarkaš u NBA ligi, Bogdan Bogdanović, porijeklom Pivljanin.

Piva park prirode, url: <https://www.parkpiva.com/nba-zvijezda-bogdan-bogdanovic-boravio-u-rod-nim-pluzinama/>.

-Da su poznati fudbaleri splitskog Hajduka i jugoslovenske reprezentacije braća Zoran i Zlatko Vujović porijeklom iz Crne Gore, tačnije iz Štitara, sela blizu Cetinja. Sinovi su Đorđija Nikolina.

Izvor: Danica Žarković; Zoranova i Zlatkova tetka koja živi na Cetinju.

-Da je jedan grčki rvač bio crnogorskog porijekla. Po pisanju *Slobodne misli* on je rodom sa Njeguša od porodice Eraković. Boravio je u Nikšiću đe je očekivao protivnike "za hrvanje i može mu se pisati na adresu: Zar(ija) Eraković, post restant Nikšić".

Slobodna Misao, br. 16, (25. IV 1937,) str. 5.

-Da je "Duka od Meduna" bio varalica evropskog ranga, posjedovao je pasoše gotovo svih "jevropskih država". Govorio je francuski, njemački, ruski, italijanski, bugarski i grčki jezik. Ponekad se predstavljao kao Spaso Popović-Ivanović, ali od države u se nalazio, mijenjao je imena.

Policijski glasnik: Stručni list za sve policijske radnje, br. 38, Beograd 1898, str. 291.

UKUSI CRNE GORE

Izvor: Ukusi Crne Gore

Riba u pergamentu

Sastojci:

- svježa riba (ciol, orada, brancin).....1 kom
- maslinovo ulje.....5 dl
- limun.....1 komad
- pomorandža.....pola
- metvica.....1 struk
- badem.....50 g
- so

Priprema:

Svježu, očišćenu ribu preliti mješavinom maslinovog ulja, soka od limuna, narandže i svježe metvice, pa ostaviti da odstoji.

Papir za pečenje premazati uljem, uzduž posložiti ribu čija je unutrašnjost popunjena marinadom i zatvoriti. Poprskati listićima prženih badema. Poklopiti - učvrstiti papir. Postaviti na podmazani pleh i peći na laganoj temperaturi oko 30 minuta.

Pečenu ribu posložiti i prije jela blago zasjeći, tj. napraviti otvor.

Supa od kokota sa orizom i gratanim sirom

Sastojci:

- kokot
- celer
- šargarepa
- paštrnak
- paradajz
- so
- biber u zrnu
- oriz
- tvrdi sir iz mijeva

Priprema:

Kokota, bubac, džigericu i nogice naliti hladnom vodom i ostaviti da odstoji. Ocijediti i ponovo naliti, pa kuvati.

Dodati celer, šargarepu, paštrnak, blago posoliti i dodati rasječeni paradajz. Ocijediti supu. Meso lagano odvojiti od kostura. U supu vratiti na kockice isječen bubac, džigericu, usitnjeno meso, dodati i oriz i sve zajedno prokuvati. Kuvanoj supi dodati usitnjeni petrusin.

Poslužiti toplo, posebno sa gratanim sirom iz mijeva od kože ili jareta.

In memoriam: Jevrem Brković
1933. – 2021.

PLAVA GROBNICA I BIJELA KOSTURNICA

Badnji dan i Božić 1916. brod Brindizi i Mojkovac, cijena slobode!
Spomenik stradalim pod Medovom, Lovćenska vila, rad Rista Stijovića 1939.

